

**Міністерство освіти і науки України
Верхньодніпровський коледж
Дніпровського державного аграрно-економічного університету**

**МАТЕРІАЛИ
І Всеукраїнської науково-практичної
конференції
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА»**

8 жовтня 2020 р.

**м.Верхньодніпровськ
-2020-**

Актуальні проблеми права: матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції. – м. Верхньодніпровськ, 2020. –61 с.

У матеріалах збірника представлено тези доповідей, поданих на I Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми права», яка відбулася на базі юридичної циклової комісії юридичних дисциплін Верхньодніпровського коледжу ДДАЕУ 8 жовтня 2020 року. В ньому висвітлюються актуальні питання правового регулювання та правозастосування, що виникли останнім часом у державі, та формуються основні шляхи їх можливого вирішення, вдосконалення юридичної науки.

Зміст статей не завжди збігається з точкою зору редакційної колегії.

У збірнику збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть автори.

Зміст

1.	Макушев П.В.	Президент України як суб'єкт правотворчості: конституційно-правовий аналіз	4
2.	Хрідочкін А. В.	Теоретичні підходи до визначення конституційно-правового статусу Президента України	9
3.	Лабенська Л.Л.	Особливості виборчих цензів при формуванні органів місцевого самоврядування	15
4.	Алфьорова Т.М.	Історія виникнення режиму окремого проживання подружжя	19
5.	Спірідонова Ю.В.	Борг у спадок: дії спадкодавця	22
6.	Петрюк В. В.	Комерційна таємниця та питання захисту комерційної таємниці на підприємствах України	25
7.	Коваль І. В.	Деякі аспекти авторського права та відповідальність за його порушення	29
8.	Коротких О.Р., Тищенко Т.А.	Деякі питання захисту авторських прав в освіті	33
9.	Голубенко І.О.	Відвід (самовідвід) судді у цивільному процесі	38
10.	Коротких О.Р.	Правове регулювання трудового договору про дистанційну роботу	42
11.	Зелений В.М.	Закон України «Про фахову передвищу освіту»: підсумки першого року імплементації	47
12.	Семененко Л.М.	Проблеми галузі освіти, які потребують нормативного врегулювання	51
13.	Вановська Л.В.	Проблеми пільгового кредитування малого і середнього бізнесу під час карантину	56
14.	Бобрик О.В, Бобрик А.А.	Економічні та правові аспекти розвитку екотуризму в Україні	58

Макушев П. В.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри історії та теорії держави і права,
Університет митної справи та фінансів
м. Дніпро

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОТВОРЧОСТІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Досліджуються концептуальні підходи до визначення Президента України як суб'єкта правотворчої діяльності. Розглядається питання впливу принципів правотворчості на діяльність Президента України, зокрема специфіка дії принципу оперативності, системності, науковості та плановості. За результатами автором зроблено висновок стосовно особливості виконання у процесі правотворчості Президента України відповідних принципів, а також надано пропозиції щодо шляхів удосконалення діяльності глави держави у напрямку дотримання принципів правотворчості та забезпечення їх виконання іншими суб'єктами владних повноважень.

Ключові слова: глава держави, правотворча діяльність, Президент України, принципи правотворчості, конституційні повноваження, конституційно-правовий статус, підзаконна правотворчість

Conceptual approaches to the definition of the President of Ukraine as a subject of law-making activity are studied. The question of influence of principles of law-making on activity of the President of Ukraine, in particular specificity of action of the principle of efficiency, systematization, scientific and planning is considered. Based on the results, the author made a conclusion about the peculiarities of the implementation of the relevant principles in the law-making process of the President of Ukraine, as well as proposals for ways to improve the head of state in compliance with law-making principles and ensure their implementation by other subjects of power.

Keywords: head of state, law-making activity, President of Ukraine, principles of law-making, constitutional powers, constitutional-legal status, by-law law-making

В умовах становлення правової демократичної державності значно зростає роль і значення інституту голови держави в Україні. Це детерміновано тим, що згідно ст. 102 Конституції України, «Президент України є головою держави і виступає від її імені. Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина». Більш того, Президент України володіє широким колом повноважень (ст. 106 Конституції України), що носять ініціативний, контролюючий, установчий,

легалізуючий характер, здійснюються в межах держави і на міжнародній арені, та дозволяють йому ефективно взаємодіяти і впливати на всі гілки влади – законодавчу, виконавчу та судову, хоча ні до однієї з них він не належить. Крім того, видається об'єктивним й те, що для виконання таких повноважень він повинен володіти нормотворчою функцією, тобто видавати відповідно нормативно-правові акти, що є обов'язковими для виконання на території держави. Відповідно до ч. 3 ст. 106 Конституції України, Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України [1]. Тобто, Президент України виступає як суб'єкт правотворчості, і отже, правотворчої діяльності.

Зважаючи на порівняно молодий вік практики конституційного процесу в Україні, з одного боку, та у зв'язку з необхідністю здійснення конституційної реформи в контексті оптимізації повноважень органів публічної влади, серед яких Президент України займає одно з найважливіших місць, та їх децентралізації, слід зазначити, що правопроєктна діяльність глави держави є недостатньо доктринально і нормативно обґрунтованою, що актуалізує не тільки проблематику правопроєктного забезпечення його діяльності, а й проблематику відповідного супроводження цієї діяльності, причому як у об'єктно-організаційному, так й у суб'єктно-легальному аспектах [2, с. 29]. Системний аналіз наявної конституційної моделі поділу державної влади в Україні, і в цьому є згода більшості дослідників сучасної української системи організації державної влади, яскраво свідчить, що однією з найбільш суттєвих проблем є її безвідповідальність [3, с. 253], тобто неможливість визначити відповідального суб'єкта за здійснення відповідних дій або бездіяльність. Адже за результати діяльності влади сьогодні фактично не відповідають ні Президент України, ні Верховна Рада України, ні Кабінет Міністрів України. При цьому останній, практично не маючи відповідно до чинної Конституції України реальної можливості визначати шляхи розвитку держави та суспільства, досить часто постає в ролі «хлопчика для биття», на «величезні промахи» якого по черзі вказують то Президент України, то Верховна Рада України, відправляючи при цьому черговий уряд у чергову відставку.

Відповідно до чинної Конституції України Президент України посідає особливе місце в системі державних інституцій. Ст. 102 Конституції України Президент визнається главою держави та виступає від її імені. Він має широкі державно-владні прерогативи і повноваження. Як глава держави він представляє Україну в міжнародних відносинах, здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави, веде переговори та укладає міжнародні договори України. На нього покладено підписання та офіційне оприлюднення законів [4, с. 112]. Більше того, відповідно до Конституції України Президент має дуже широкі можливості організаційного, контрольного, кадрового, фінансового та інших видів впливу на кожну з гілок державної влади, але при цьому формально до жодної з них не належить і за

результати їх діяльності не несе жодної відповідальності. Аналіз конституційних положень свідчить, що глава держави має значні державно-владні повноваження, які дозволяють йому приймати активну участь та істотно впливати на законодавчий процес, на організацію та функціонування виконавчої влади, на формування судової влади, але при цьому він не здійснює ні законодавчу функцію, ні функцію виконавчої влади, ні функцію судової влади.

Разом з тим, здійснюючи такі повноваження і прерогативи, глава держави в ординарних умовах функціонування державності формалізує їх форми і методи через використання правотворчої і правозастосовної діяльності, обов'язковою, органічною і початковою стадійно-етапною частиною якої є діяльність нормо-проектна [5, с. 321]. Звідси недоліки в сфері правотворчості актів глави держави, як відповідної нормативно-організаційної реакції на соціальні виклики, напряду впливають не тільки на рівень і якість державного управління у відповідних галузях державотворення, а й у підсумку детермінують невизначеність місця інституту Президента України в державному механізмі, зумовлюючи суперечливість у реалізації чинної форми державного правління. З рештою це призводить до відсутності реального балансу у взаємовідносинах між законодавчою, виконавчою та судовою гілками державної влади, що генерує конфліктогенність таких відносин не тільки в ординарних, а й, що є вельми небезпечним і контроверсійним, в екстраординарних умовах функціонування державності.

Таким чином, відсутність однозначної відповіді на питання про місце інституту Президента України в державному механізмі у діючій конституційній моделі, фактично об'єктивує не тільки проблему конфліктогенності, а і підвищення якості його нормотворчої діяльності, за рахунок якої він може суттєво знизити, згладити суперечки між вищими органами держави в межах системи розподілу влад. Могутнім позитивним фактором в цьому процесі може виступити науково і телеологічно обґрунтована, якісна та ефективна правотворча діяльність [6, с. 67-68]. Саме завдяки їй глава держави може, по-перше, понизити не тільки «градус» конфліктів і суперечок у взаємовідносинах між різними державними інституціями, а й поліпшити їх кількісні характеристики в сторону зниження; по-друге, це дозволить главі держави змінити свої рольові позиції - перейти від ролі «стороннього» спостерігача та «коментатора» подій, що відбуваються в державі до ролі активного організатора і учасника державотворчих процесів. Тобто, Президент України, який за Конституцією України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, і на практиці не несе жодної політичної відповідальності, може трансформуватися у могутнього політичного гравця, який володіє як виключними повноваженнями, так й відповідною політичною відповідальністю за належне і ефективне виконання своїх конституційних

повноважень [7, с. 356]. Такий підхід саме через докорінне поліпшення правопроєктної та правотворчої діяльності глави держави та підвищення її ефективності, нівелює внутрішню суперечливість форми правління та невизначеність місця Президента в державному механізмі, що вкрай негативно позначається на функціонуванні всієї інституційної системи України.

Однією з важливих телеологічних проблем правопроєктної діяльності Президента України є те, що формально не входячи до жодної гілки державної влади, він функціонально перебуває найближче до виконавчої влади й має найбільш широкі організаційно-компетенційні можливості впливати на її діяльність [8, с. 91-92]. Такий конституційно-правовий статус глави держави призводить до суттєвих непорозумінь у функціонуванні системи державної влади. З одного боку, глава держави формально не належить до виконавчої влади. З іншого боку, він не тільки органічно вплетений в систему виконавчої влади (що підтверджується п. п. 9, 10, 13, 14, 15, 16, 28 ч. 1 ст. 106 чинної Конституції України), а й фактично керує нею.

Зокрема повноваженнями Президента України, які за Конституцією України дозволяють йому впливати на діяльність органів виконавчої влади, слід вважати: право призначати за згодою Верховної Ради України Прем'єр-міністра України (п. 9 ст. 106 Конституції України); право припиняти повноваження Прем'єр-міністра України та приймати рішення про його відставку (п. 9 ст. 106 Конституції України); право призначати за поданням Прем'єр-міністра України членів Кабінету Міністрів України, керівників інших центральних органів виконавчої влади та припиняти їхні повноваження на цих посадах (п. 10 ст. 106 Конституції України); право призначати за поданням Прем'єр-міністра України голів місцевих державних адміністрацій та припиняти їхні повноваження на цих посадах (п. 10 ст. 106 Конституції України); право утворювати, реорганізовувати та ліквідувати за поданням Прем'єр-міністра України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, діючи в межах коштів, передбачених на утримання органів виконавчої влади (п. 15 ст. 106 Конституції України); право скасовувати акти Кабінету Міністрів України (п. 16 ст. 106 Конституції України); право видавати акти, якими може бути визначено окремі функції Кабінету Міністрів України (п. 10 ст. 116 Конституції України); право приймати остаточне рішення в разі, коли обласна чи районна рада висловила недовіру голові відповідної місцевої державної адміністрації (ч. 9 ст. 118 Конституції України); повноваження Ради національної безпеки і оборони України, яку він очолює (п. 18 ст. ст. 106, 107 Конституції України).

При цьому є абсолютно очевидним, що за чинною Конституцією України найбільше важелів впливу на діяльність українського парламенту є у розпорядженні Президента України. До них можна віднести такі повноваження: право розробляти та офіційно вносити до парламенту проекти законів у порядку законодавчої ініціативи (ч. 1 ст. 93 Конституції України); право визначати законопроекти як невідкладні, що покладає на парламент

обов'язок розглядати такі проекти позачергово (ч. 2 ст. 93 Конституції України); право застосовувати вето до ухвалених парламентом законів із подальшим поверненням їх на повторний розгляд до Верховної Ради України (ч. 2 ст. 94, п. 30 ст. 106 Конституції України); право вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради України із зазначенням порядку денного (ч. 2 ст. 83 Конституції України); право розпустити Верховну Раду України в разі, якщо протягом тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання парламенту не можуть розпочатися (ч. 2 ст. 90 Конституції України); право на звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) законів та інших правових актів Верховної Ради України (ст. 150 Конституції України); право на звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) чинним міжнародним договорам України (тобто тим договорам, щодо яких парламент раніше дав згоду на їх обов'язковість (ч. 1 ст. 151 Конституції України)). Слід зазначити, що системно-цільовий метод тлумачення наведених повноважень демонструє нам прямий або опосередкований зв'язок з правопроєктною (законопроектною) діяльністю президента, що потім трансформується у його правотворчість (законотворчість).

Отже, відіграючи важливу роль у функціонуванні всієї інституційної системи державної влади в Україні, Президент України як глава держави, в контексті системного розуміння ч. 2 ст. 102 Конституції України, покликаний консолідувати всі гілки державної влади, забезпечити їх взаємоузгоджену діяльність з метою оптимізації функціонування державного механізму України. І в цьому процесі вирішальну роль відіграє саме правопроєктна діяльність глави держави, що детермінує його нормотворчу (законотворчу) функцію.

Це становиться все більш актуальним, бо відповідно до ст.ст. 6 та 113 Конституції України Кабінет Міністрів України визнається вищим органом у системі органів виконавчої влади, яка в свою чергу належить до трьох рівноправних гілок державної влади. Однак за чинною Конституцією України Кабінет Міністрів не має у своєму розпорядженні скільки-небудь ефективних державно-владних повноважень, які б дозволяли йому бути стримувальним чинником у взаємовідносинах з Президентом України, законодавчою та судовою владою [9, с. 10]. Тобто, здійснення конституційної реформи в Україні передусім потребує реформування державного механізму, забезпечення балансу у взаємовідносинах гілок державної влади. Необхідно насамперед здійснити реформування місця і ролі інститутів президентства та уряду в механізмі державної влади в Україні.

Таким чином, правотворча діяльність Президента України є органічною, обов'язковою і функціональною частиною його конституційно-правового статусу, а також у широкому розумінні - вельми важливою частиною проблематики досягнення оптимальної моделі організації

державної влади, бо формування та функціонування такої моделі є однією з найбільш важливих процесуально-інструментальних і нормативно-технологічних характеристик у процесі конституційного регулювання в будь-якій державі світу. Це зумовлено насамперед тим, що від ефективності організаційної структури державної влади та її функціонування значною мірою залежать як наявні результати, так й перспективи розвитку і держави, і суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр>.
2. Берназюк Я.О. Правотворча діяльність Президента України в аспекті дотримання принципів нормотворчості та забезпечення їх виконання іншими суб'єктами владних повноважень. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 27-32.
3. Конституційне право України : підручник / І.М. Алмаші та ін. Вид. 9-е, перероб. та допов. Ужгород : Гельветика, 2018. 461 с.
4. Конституційне право України : прагматичний курс : навч. посіб. / Афанасьєва М.В. та ін. ; за заг. ред. Афанасьєвої М.В., Єзерова А.А. Одеса : Юридична література, 2017. 254 с.
5. Нестерович В.Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ : Ліра-К, 2018. 639 с.
6. Мартинюк Р.С. Конституційно-правовий статус Президента України та Кабінету Міністрів України: пошук оптимальної моделі компетенційних взаємозв'язків. *Публічне право*. 2016. № 4. С. 66-75.
7. Іванець О.О. Порівняльний аналіз правового статусу президента у французькій республіці та Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 355-359.
8. Лепех Ю.С. Президент України як суб'єкт правотворчості: адміністративно-правовий аналіз. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 4. С. 89-95.
9. Колюх В. Звуження через розширення: правовий статус Президента України в контексті конституційних змін. *Віче*. 2014. № 23. С. 9-12.

Хрідочкін А. В.

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права,
Дніпровський гуманітарний університет,
м. Дніпро

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Досліджуються особливості становлення та розвитку інституту президентства в Україні. Здійснено аналіз конституційно-правових норм, що визначають зміст, спрямованість, особливості статусу Президента

України та відповідних інститутів згідно з специфікою їх державно-правових повноважень і прерогатив щодо поєднання організаційної компетенції з аналітичною та внесення виваженої раціональності у процеси розробки та реалізації ключових державно-управлінських рішень. Вивчення теоретичних розробок та Інститут президентства в Україні досліджено як цілісну систему, зміст та спрямованість діяльності якої полягає в забезпеченні прогресивного довгострокового розвитку країни. Розкриваються поняття механізмів реалізації конституційно-правового статусу Президента України, вносяться пропозиції щодо вдосконалення конституційних норм досліджуваного інституту.

Ключові слова: державне управління, глава держави, інститут президентства, конституційні функції, конституційні повноваження, конституційно-правові норми, конституційно-правовий статус, Президент України

The peculiarities of the formation and development of the institution of the presidency in Ukraine are studied. An analysis of constitutional and legal norms that determine the content, direction, features of the status of the President of Ukraine and relevant institutions in accordance with the specifics of their state and legal powers and prerogatives to combine organizational competence with analytical and balanced rationality in the development and implementation of key government decisions. The study of theoretical developments and the Institute of the Presidency in Ukraine have been studied as a holistic system, the content and direction of which is to ensure the progressive long-term development of the country. The concepts of mechanisms of realization of the constitutional and legal status of the President of Ukraine are revealed, offers on improvement of constitutional norms of the investigated institute are brought.

Keywords: public administration, head of state, institution of presidency, constitutional functions, constitutional powers, constitutional and legal norms, constitutional and legal status, President of Ukraine

Одним із найбільш важливих інститутів успішного розвитку держави є інститут Президента України. Зокрема важливу роль відіграє сфера взаємодії Глави держави із системою органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Повноваження Президента України у значній мірі зумовлені функціонуванням системи стримувань і противаг. Переосмислення ролі та значення статусу Президента України дає нам чітке поняття місця Глави держави в системі вищих органів державної влади, що необхідно зрештою у контексті становлення України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної та правової держави.

Президент України займає особливе місце в системі органів державної влади і не належить до жодної з гілок державної влади. Він отримує свої повноваження безпосередньо від народу, оскільки обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом

таємного голосування строком на п'ять років [1, с. 74]. Конституційно-правовий статус Президента України встановлюється нормами Конституції України, які визначають місце та роль Президента України в системі органів державної влади та його взаємовідносини з іншими органами державної влади; закріплюють порядок заміщення поста Президента України; передбачають конституційно-правову відповідальність за державну зраду та інші злочини; визначають функції та повноваження Президента України.

Президент України посідає окреме місце в системі органів державної влади. Конституція України 1996 р., на відміну від Конституційного договору від 8 червня 1995 р., які визначали його статус як Глави держави і Глави виконавчої влади, не відносить Президента України до законодавчої, виконавчої чи судової гілок влади. Конституція України формально виводить Президента України за межі виконавчої влади взагалі та уряду зокрема. Конституція визначає Президента як Главу держави, тобто він є уособленням держави і державної влади загалом, що зумовлено колом повноважень, його роллю та місцем у політичному житті суспільства. Як Глава держави Президент виступає від її імені, гарантує державний суверенітет, територіальну цілісність України, додержання Конституції, прав і свобод громадян. У державному механізмі України, побудованому на засадах законності, республіканізму, народного суверенітету та розподілу влад, Президент є лише одним з вищих органів державної влади, тобто підпорядкований тільки народу. Він стоїть не над гілками влади, а поряд з ними, забезпечуючи при цьому єдність державної влади і злагоджене функціонування її гілок [2, с. 194-195].

Президент України - гарант додержання Конституції України. Він суттєво впливає на режим стабільності закріпленого в Україні конституційного ладу і законності, забезпечення прав людини і громадянина, утвердження конституціоналізму загалом. Положення Конституції свідчать про те, що Президент України несе персональну відповідальність за узгоджену безперервну роботу механізмів захисту Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, за вжиття заходів щодо ефективного функціонування всіх владних державних структур у конституційному режимі.

Згідно зі ст. 106 Конституції України Президент України наділений широкими повноваженнями в різних сферах державного життя. В одних випадках ці повноваження належать виключно йому, в других вони перетинаються з повноваженнями інших органів державної влади. Конституція України чітко розмежовує функції Президента України і Кабінету Міністрів України, а також функції Президента як Глави держави, і Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади [3, с. 246].

Функції та повноваження, що згідно з Конституцією України належать виключно Президенту України, складають прерогативу Глави держави. Функції - це напрями і види діяльності Глави держави, компетенція - це встановлені межі його повноважень у здійсненні державного владарювання.

Основні функції Президента України як Глави держави визначено в ст. 102 Конституції України: забезпечення єдності державної влади; представництво держави; забезпечення державного суверенітету та національної безпеки України; забезпечення реалізації основних прав і свобод громадян; установча; нормотворча; кадрова; керівництво зовнішньополітичною діяльністю. При цьому функції забезпечення єдності державної влади та представництва держави властиві тільки Главі держави і зумовлюють необхідність існування цього інституту, решту функції можуть мати й інші державні органи.

Конституція України передбачає можливість Президента України активно впливати на законотворчий процес. Здійснюючи функцію гаранта додержання Конституції України, Президент наділений правом законодавчої ініціативи, що дозволяє йому порушувати питання щодо реалізації конституційних положень, приведення чинного законодавства відповідно до Конституції України [4, с. 61].

Президент користується виключним правом вносити до Верховної Ради законопроект про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України та призначати Всеукраїнський референдум для затвердження цих змін. Забезпечуючи додержання Конституції України, Президент може накладати вето на закони, прийняті Верховною Радою, направляє до Конституційного Суду України звернення щодо встановлення конституційності законів та інших актів Верховної Ради, скасовує акти Кабінету Міністрів України та акти Ради Міністрів Автономної Республіки Крим. Президент України видає укази, які передбачають захист прав і свобод людини та громадянина, окремих категорій населення; приймає в разі необхідності рішення про введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану; оголошує в разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації тощо. Конституцією Президент не названий Главою виконавчої влади, але найбільш наближений саме до неї і є ключовою фігурою в системі саме виконавчої гілки влади.

З прийняттям змін до Конституції України повноваження Президента України щодо формування Кабінету Міністрів України обмежуються. Так, Президент України вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до ст. 83 Конституції України, подання про призначення Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції. Водночас Президент України вносить на розгляд Верховної Ради України кандидатури членів Кабінету Міністрів - Міністра закордонних справ України та Міністра оборони України [5, с. 9-10].

Повноваження Президента України поширюється й на інші органи виконавчої влади. До форми такого контролю відноситься відповідальність голів місцевих державних адміністрацій перед Президентом України, який має право скасовувати рішення голів місцевих державних адміністрацій, що суперечить Конституції та іншим Законам України. Окрім повноважень у

сфері законодавчої і виконавчої влади Глава держави наділений повноваженнями щодо судової влади. Згідно з принципом розподілу влад та незалежності судів Президент не може втручатися у діяльність судів, проте він активно взаємодіє із судами і здійснює при цьому певні установчі функції. Це виражається в його повноваженнях щодо формування судових органів, зокрема: призначає третину складу Конституційного Суду України, утворює суди у визначеному законом порядку, а також здійснює перше призначення на посаду професійного суді строком на п'ять років. Президент України має право звернутися до Конституційного Суду України з поданням щодо вирішення питань про відповідність Конституції України, законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість.

Згідно зі ст. 102 Конституції України, Президент України є також гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Враховуючи те, що Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, а також Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України та очолює Раду національної безпеки і оборони України, питому вагу його становлять повноважень у сфері оборони і національної безпеки держави [6, с. 305]. До сфери таких повноважень глави держави слід віднести його права та обов'язки щодо: забезпечення державного суверенітету та національної безпеки; здійснення керівництва у сферах національної безпеки і оборони; здійснення повноважень Верховного Головнокомандувача та призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України, інших військових формувань; керівництво Радою національної безпеки і оборони України; внесення до парламенту подання про оголошення стану війни та прийняття рішення про використання Збройних Сил України у разі збройної агресії проти нашої держави; прийняття згідно з законом рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; прийняття рішення про введення в Україні або окремих її місцевостях надзвичайного стану, а також оголошення у разі потреби окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації з подальшим затвердженням цих рішень парламентом [7, с. 165].

Президент України у своїх посланнях до народу та щорічних і позачергових посланнях до Верховної Ради України визначає загальні засади гуманітарної політики. Президент України також зобов'язаний своєчасно реагувати на звернення громадян, зокрема й ті з них, що стосуються порушення прав людини. Поряд із цим Глава держави наділений не лише загальними, а й спеціальними повноваженнями щодо захисту прав і свобод

людини. Насамперед особистих прав людини - права на свободу, на громадянство тощо.

Для здійснення правозахисної діяльності Президент України наділений і виключними повноваженнями щодо: прийняття до громадянства України і надання притулку в Україні (п. 26. ч. 1 ст. 107 Конституції); здійснення помилування (п. 27 ч. 1 ст. 107 Конституції). Статус Глави держави наділяє його повноваженнями, згідно з якими він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції, прав і свобод людини і громадянина. На нього покладається обов'язок забезпечення як недоторканності зовнішніх кордонів України, так і безумовного припинення спроб будь-яких сил усередині країни розділити територію України або відокремити якусь її частину [8].

Таким чином, конституційно-правовий статус Президента України, визначений в Основному Законі, дає підстави вважати його уособленням державної влади в цілому, а не окремих гілок влади, що насамперед зумовлено колом повноважень, роллю і місцем Глави держави в системі органів державної влади. Президент України діє як гарант Конституції щодо забезпечення відповідності внутрішньої та зовнішньої політики для інтересів держави. На сьогодні вченими-конституціоналістами проведено недостатнє дослідження сфери гарантування державного суверенітету главою держави, а також державної цілісності, дотримання прав і свобод людини і громадянина та дуже важливого інституту відповідальності Президента України. Саме ці повноваження Президента України є недостатньо врегульовані законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фрицький Ю.О. Конституційне право України : навч. посіб. Київ : Університет «Україна». 2018. 220 с.
2. Чорнолуцький Р.В. Нормопроектна діяльність у конституційному праві України: питання теорії та практики : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, проф., Заслуж. діяча науки і техніки України М.О. Баймуратова. Одеса : Фенікс, 2016. 356 с.
3. Совгиря О.В. Конституційне право України. Повний курс : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер. 2018. 554 с.
4. Телліс С.О. Особливості конституційного статусу Президента Угорщини. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 58-65.
5. Рудик П. Конституційно-правовий статус Президента України в умовах парламентсько-президентської республіки. *Віче*. 2014. № 20. С. 7-15.
6. Федоренко В.Л. Конституційне право України : підручник. Київ : Ліра-К, 2016. 615 с.
7. Жукорська Я., Тарасюк Р. Конституційно-правовий статус Президента України *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4. С. 163-167.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.

Лабенська Л.Л.
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права факультету
права та психології,
Дніпровський гуманітарний
університет
м. Дніпро*

ОСОБЛИВОСТІ ВИБОРЧИХ ЦЕНЗІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття присвячена основним етапам історичного розвитку та правової природи інституту виборчих цензів (вимог), а також їх відповідної трансформації та стану сучасного законодавчого закріплення в Україні.

На підставі відповідних історичних джерел проаналізовано зв'язок між основними виборчими вимогами для місцевих виборів за часів 19-20 сторіччя та сучасної України.

Значну увагу в статті приділено трансформації законодавчого закріплення різноманітних виборчих вимог, саме в національному законодавстві, за різних історичних етапів державного будівництва нашої країни (починаючи від її перебування у складі Російської імперії та закінчуючи реаліями сьогодення, з обранням Європейським вектором розвитку).

Вищезазначений аналіз надав можливість сформулювати відповідні пропозиції для подальшого удосконалення виборчого законодавства, яке стосується регламентації виборчих цензів та вимог, з урахуванням найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Запропоновані зміни до положень Виборчого кодексу України, що стосуються підвищення вікового цензу для набуття пасивного виборчого права громадянами, які подають свої кандидатури на посади голів сільських, селищних, міських рад, а також запровадження цензу освіти та моральності для такої категорії кандидатів.

Ключові слова: *виборчі цензи (вимоги), ценз громадянства, ценз дієздатності, ценз осілості, віковий ценз, моральний ценз*

**Labenska L.L., Institute of electoral qualifications (requirements):
history and practice of application in Ukraine**

The article deals with main stages of historical development and legal nature of institute of electoral qualifications (requirements), as well as their corresponding transformation and the state of the present legislative support in Ukraine.

Based on relevant historical sources, the relationship between the main electoral requirements for local elections in the 19th and 20th centuries and today Ukraine has been analyzed.

She has paid a considerable attention to the transformation of the legislative embodiment of various electoral requirements, namely in national legislation, at different historical stages of state building of our country (from its membership in the Russian Empire to the realities of today, with the chosen of European vector of development).

The above analysis has provided an opportunity to formulate appropriate proposals for further improvement of electoral legislation relating to the regulation of electoral qualifications and requirements, regarding the best domestic and foreign experience.

There are proposals to amend the provisions of the Election Code of Ukraine concerning raising the age limit for acquiring passive suffrage by citizens who submit their candidacies for the positions of heads of village, settlement, city councils, as well as introducing education and morality for this category of candidates.

Key words: citizenship qualification, legal capacity qualification, residency qualification, age qualification, moral qualification,

Вибори є одним з найдавніших та найефективніших способів формування органів влади, як на загальнодержавному рівні так і на місцевому. Разом з тим, ця форма демократії не є загальнодоступною, а можлива лише для «обраних». Саме такими «обраними» є ті, хто відповідає виборчим цензам (вимогам). Такий порядок речей не залежить від історичного етапу розвитку держави, кількості народонаселення, її політичного режиму, географічного розташування, форми територіального устрою або будь-яких інших чинників. Завжди, якщо існує держава, то й регламентуються виборчі цензи (вимоги) для тих хто обирає, тобто виборців, та для тих, кого обирають – кандидатів.

Кількість, якість та зміст виборчих цензів, в свою чергу, є одним з найвпливовіших факторів демократичності інституту виборів, об'єктивності представлення у виборних органах думки більшості, довіри до влади взагалі.

Інститут виборчих цензів є досить об'ємним та складним правовим явищем, як у просторі, так і в часі. Як зазначалося вище, він притаманний усім державам світу, в різні історичні проміжки часу, а тому може бути предметом дослідження не лише юристів, а й філософів політологів, соціологів, та навіть психологів.

Різноманітні аспекти вивчення виборчих цензів стали предметом досліджень багатьох учених – як вітчизняних, так і зарубіжних, а саме – Афанасьєва М.В., Камінська Н.В., Ключковський Ю.Б., Кравченко В.В., Козодой Л.М., Корнієнко М.І., Левенець А.В., Маклаков В.В., Максакова Р.М., Погорілко В.Ф., Радченко О.В., Ставнійчук М.І., Шаповал В.М., Чернецька О.В. та ін.

Об'єктом нашого розгляду є більш вузьке коло суспільних відносин, а саме: формування органів місцевого самоврядування в Україні на певному

історичному етапі (кінець 18-го сторіччя по даний час), і відповідно, динаміка виборчих цензів.

Оскільки завданням даного дослідження є аналіз зв'язку сучасного змісту виборчих вимог з правовими традиціями минулого, детальний історико-правовий аналіз буде зроблено на підставі законодавчих актів у галузі державотворення періоду Російської імперії (з кінця 18-го сторіччя), державності у 1917-1920 рр., радянської доби та часів сучасної України.

З кінця 18-го сторіччя на територію України, включену до складу Росії, було поширено російський суспільний та державний устрій. Місцеве самоврядування, введене на початку 17-го сторіччя, діяло у суворо визначених сферах (містах) і мало обмежену компетенцію. У 1785 р. приймається «Жалувана грамота дворянству», яка встановлює ряд особистих і майнових прав та обов'язків дворян, зокрема – право скликати дворянські зібрання [1, с. 26]. У їх роботі брали участь всі дворяни, але право голосу мали тільки особи, які досягли 25-річного віку та мали у власності село. Позбавлялися права голосу та права бути обраними, дворяни, котрі не служили, або не дослужилися до обер-офіцерського чину. У виборні адміністративні посади був встановлений майновий ценз – податний: дохід із села мав складати не менш 100 рублів [2, с. 140].

Новий етап у розвитку місцевого самоврядування в Україні пов'язаний з буржуазними реформами 60-70 рр. 19-го сторіччя. В органах земського представництва отримали закріплення такі буржуазні принципи, як: виборність всіх гласних виключно з числа учасників зібрань або з'їздів; залежність виборчого права від майнового та вікового цензів; формальна рівність та змінність всіх членів. Отже, прийняття Уложення про земські установи (1864 р.) та Городового уложення (1870 р.) дало поштовх в демократизації виборчих цензів. Зокрема встановлювалися такі виборчі вимоги: віковий ценз, майновий ценз, ценз громадянства та моральний ценз [3, с. 54].

Протягом 80-х – на початку 90-х рр. 19-го сторіччя уряд переглянув вищезазначені реформи. Так, у 1890 р. видано Уложення про губернські і повітові земські установи. Загальні виборчі вимоги залишились незмінними, проте селяни безпосередньо позбавлялися вибору гласних.

Револьюційні події 1905-1907 рр. та перша світова війна обірвали процес реформування виборчого законодавства.

Державне будівництво 1917-1920 рр. характеризується відсутністю належної правової бази виборів. Щоправда, стаття 21 Конституції УНР визначила виборчі вимоги до всіх рівнів органів влади: громадянство УНР, 21-річний вік, ценз дієздатності та моральний ценз.

Впродовж існування в Україні радянської влади, зокрема з 1919 по 1937 рр., в положеннях про місцеві органи було знижено віковий ценз до 18 років, вимагалася належність до робітничо-селянського класу та відсутність експлуататорського минулого (виборчого права позбавлялись колишні жандарми, монахи тощо).

Конституція УРСР 1937 року закріпила віковий ценз пасивного виборчого права 21-23 роки. Аж до середини 60-тих років 20-го сторіччя взагалі не існувало законодавства про місцеві органи влади. І лише у період 70-80 рр. прийняті в УРСР виборчі закони закріпили виборчі цензи, які аналогічні сучасним, а саме: громадянство УРСР, досягнення 18-річного віку, та ценз дієздатності [4, с. 78].

Наступний період розвитку виборчого законодавства безпосередньо пов'язаний із здобуттям незалежності Україною. Було розроблено декілька законів. Заслуговують на увагу виборчі цензи, що регламентувалися Законом «Про вибори депутатів і голів сільських, селищних, районних, міських, районних у містах, обласних Рад» від 1994 року. Його новелами стали: закріплення цензу осілості (необхідність постійного проживання або працювати на території відповідної Ради); віковий ценз підвищено до 25-30 років (в залежності від рівня Ради). Проте у 1998 році норми Закону «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних міських голів» повернули до попередніх виборчих цензів: громадянство України, 18-річний вік, ценз дієздатності. Без змін ця норма Закону перейшла до Закону «Про місцеві вибори», прийнятому в 2015 році [5]. Саме такою вона залишилась і в чинному Виборчому кодексі, але додатково встановлено обмеження в частині другій статті 193 щодо неможливості бути депутатом, сільським, селищним, міським головою громадянина України, який має судимість за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, кримінального правопорушення проти виборчих прав громадян чи корупційного кримінального правопорушення, якщо ця судимість не погашена або не знята в установленому законом порядку [6].

Таким чином, проаналізувавши динаміку розвитку виборчих цензів для формування органів місцевого самоврядування, доцільним було б запропонувати, законодавчо закріпити підвищення вікового виборчого цензу для кандидатів на посади голів сільських, селищних та міських рад до 25 років, а також депутатів всіх рівнів рад – 21 року.

За статистикою, формування фахівців високої кваліфікації серед державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування припадає на людей у віці, близькому до сорока років. Креативні здібності є рідкісним талантом у людей усіх вікових категорій, але вміння змінити точку дотику своїх потенційних можливостей з моменту набуття депутатського мандата або обрання на посаду залежить від рівня освіченості, професіоналізму, що одержуються особою роками. До того ж, життєвий досвід, набутий у певному віці, надає особі можливість, прийняти зважене рішення про використання пасивного виборчого права, а також запобігає невинуватим витратам з державних фондів, що формуються значною мірою за рахунок платників

податків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болтенко Ю.О. Правовые основы организации и деятельности органов местного самоуправления на районном уровне: Дис. канд. юрид. наук. – М., 1998. - С. 26
2. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів / За ред. В.Д. Гончаренка. – 3-тє вид., перероб.; Уклад. В.Д. Гончаренко, О.Д. Святоцький. – К., 2003. – С. 140
3. Каюк Д.Г. Формування катеринославського та херсонського дворянства в 60-ті рр. XVII – на початку XIX ст.: Дис. канд. істор. наук. – Дніпропетровськ, 2002.
4. Історія держави і права України: Підруч. / А.С. Чайковський (кер. авт. кол.), В.І. Батрименко, Л.О. Зайцев, О.Л. Копиленко та ін.; За ред. А.С. Чайковського. – К., 2004
5. Про місцеві вибори: Закон України від 14 липня 2015 року № 595-VIII (зі змінами) / Верховна Рада України . – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
6. Виборчий кодекс України . – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20?f>

Алфьорова Т.М.

*кандидат юридичних наук,
декан факультету права та психології,
Дніпровський гуманітарний
університет,
м. Дніпро*

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ РЕЖИМУ ОКРЕМОГО ПРОЖИВАННЯ ПОДРУЖЖЯ

Аналізуючи наукову літературу, в якій досліджувались питання інституту режиму окремого проживання подружжя, ми побачили, що інститут окремого проживання подружжя вперше з'явився у шлюбно-сімейних відносинах у Західній Європі ще в XVI столітті.

Так, у 1563 році Тридентський собор Римської католицької церкви (канони 863-866, 1378-1382 Кодексу канонів східних церков) остаточно заборонив розлучення: «Того, що з'єднав Господь, не може роз'єднати людина». Замість розірвання шлюбу було дозволено «separation a mensa et thoro» - відлучення від стола і ложа, яке не прирівнювалося до розірвання шлюбу, однак дозволяло подружжю жити окремо.

Оскільки на той час дружина зобов'язана була жити з чоловіком і всюди слідувати за ним, тобто мала, за словами доцента Львівського національного університету С.Е. Базилевича, «статус чемоданчика», то сутність такого відлучення полягала в тому, щоб надати можливість на законних підставах

подружжю жити окремо. При встановленні такої можливості, дружина та чоловік хоч і залишалися у шлюбі, але при цьому у них з'являлась можливість не підтримувати шлюбних стосунків між собою.

Так зване «відлучення від стола» передбачало припинення майнових відносин між подружжям, зокрема звільнення чоловіка від обов'язку утримувати дружину.

«Відлучення від ложа» передбачало припинення права та обов'язку на інтимні стосунки між подружжям, і таким чином виникла презумпція «не батьківства» чоловіка щодо дитини, зачатої в період такого відлучення.

Оскільки одним із законів тогочасного шлюбно-сімейного права був обов'язок спільного проживання однією сім'єю, то достатньо довгий час головне призначення сепарації полягало в узаконенні окремого проживання подружжя.

Згаданий вище правовий інститут «відлучення від стола і ложа» був передбачений у цивільному законодавстві багатьох європейських держав, не виключенням була і Російської імперії. На його включені до угоди між Україною і Турецькою Республікою «Про правову допомогу та співробітництво в цивільних справах» наполягала турецька сторона. І дійсно така норма була включена, хоча на час ратифікації цієї угоди Верховною Радою України (5 липня 2001 року) відповідної норми в сімейному законодавстві ще не було[1, с. 82].

Згодом правовий інституту режиму окремого проживання подружжя був започаткований у цивільні кодекси ряду європейських держав, у тому числі й Російської імперії. Але внаслідок поступової демократизації життя, це призводить до того, що у більшості цих кодексів поряд із інститутом режиму окремого проживання подружжя визначаються і підстави для припинення шлюбу. Внаслідок чого ми можемо зробити висновок, що з часом інститут окремого проживання подружжя перетворився із заперечення у альтернативу розлучення подружжя.

Досліджуючи історію виникнення інституту режиму окремого проживання подружжя, варто наголосити на тому, що в жодному із законодавчих актів радянського періоду норми про даний інститут не було. У післявоєнний період зазначений інститут, під впливом радянської правничої доктрини, не був включений у нове сімейне законодавство країн «соціалістичного табору». Так, у законодавстві Польщі інститут сепарації був на законодавчому рівні закріплений лише у 1990 році.

З впевненістю можна стверджувати, що абсолютна більшість радянських юристів навіть сам термін «сепарація» не зустрічала та він їм навіть не був відомий. Але це неї провина, оскільки на той час жодний з підручників з цивільного чи сімейного права не містив положення про сепарацію і навіть згадки про нього не було. На нашу думку, головною перешкодою в даному випадку були ідеологічні погляди, вважаючи інститут окремого проживання подружжя інститутом канонічного права.

Характеризуючи режим окремого проживання подружжя, необхідно зазначити, що аналогічна правова конструкція передбачена у законодавстві багатьох держав Західної Європи, зокрема Бельгії, Великобританії, Голландії, Данії, Італії, Іспанії, Норвегії, Фінляндії, Франції, Швейцарії. А також у Аргентині, Бразилії, Колумбії, Чилі, в окремих штатах США (наприклад, Нью-Йорк та Іллінойс). У Центральній та Східній Європі інститут сепарації є лише у законодавстві Польщі та України[2, с. 164].

Як нами було зазначено вище, сімейне законодавство радянських часів не передбачало положень щодо існування та можливості встановлення режиму окремого проживання подружжя, проте судами під час розгляду справ про поділ майна подружжя сам факт роздільного проживання подружжя брався до уваги.

Щодо поширення режиму окремого подружжя на територію України, то в 1914 році Звід Законів Російської імперії було доповнено положенням, яким надавались можливості встановлення сепарації – вимога одного з подружньої пари про відновлення спільного життя могла бути відхилена іншим з подружжя, якщо спільне проживання є для нього нестерпним. Зрозуміло, що Радянське законодавство, врегульовуючи розлучення, не містило норм про встановлення режиму окремого проживання подружжя. І тільки з прийняттям Сімейного кодексу України інститут окремого проживання подружжя був закріплений у вітчизняному законодавстві.

В сімейному праві України сама ідея режиму окремого проживання подружжя з'явилася в проєкті Сімейного кодексу, який було підготовлено до другого читання з ініціативи професора З. Ромовської, та безпосередньо знайшло своє закріплення в ст. 119 Сімейного кодексу України.

На нашу думку, все ж таки закріплення на законодавчому рівні режиму окремого проживання подружжя можна пояснити як прагнення зберегти шлюбні відносини шляхом надання чоловіку та дружині додатковий час (при цьому в Сімейному кодексі України такий строк не встановлений) для обміркування свого рішення щодо можливості та необхідно у подальшому перебуванні в шлюбі, оскільки чоловік і дружина, діючи під впливом емоцій, не завжди в стані об'єктивно приймати рішення щодо розлучення, про яке згодом можуть пожалкувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гопанчук В. С. Встановлення режиму окремого проживання подружжя Вісник прокуратури. 2015. № 2. С. 82-87
2. Цимбалюк В. І. Актуальні питання правового регулювання режиму окремого проживання подружжя в сімейному законодавстві України Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2017. № 10-2. С. 164-166

Спірідонова Ю.В.

*спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
викладач циклової комісії юридичних дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ,
м.Верхньодніпровськ*

Борг у спадок: дії спадкодавця

*У статті досліджено проблему, яка є досить актуальною на сьогодні.
Це важливі аспекти питання боргових зобов'язань, які переходять у спадок.*

Ключові слова: *спадок, спадкодавець, спадкоємець, склад спадщини.*

В статті досліджена проблема, которая является весьма актуальной на сегодня. Это важные аспекты вопроса долговых обязательств, которые переходят по наследству.

Ключевые слова: *наследство, наследник, наследник, состав наследства.*

The article dwells on the problem, which is quite relevant today. These are important aspects of the issue of debt obligations, which are inherited.

Key words: *inheritance, testator, heir, components of inheritance.*

Як сказав великий філософ Фрідріх Нітше «Смерть досить близька, щоб можна було не боятися життя». [1].

Дуже часто буває так, що, людина, яка помирає, залишає по собі великі борги.

Як говорив Сенека Луцій Анней Молодший, «...Голими прийшли, голими і йдемо. І не можна звідси винести більше, аніж приніс». [2].

Певні борги продовжують своє життя і після смерті того, хто їх «накопичив». Адже відповідно до ст.190 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ), майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Спадкоємці ж успадковують майно, тобто речі, права та обов'язки спадкодавця [3].

Все майно померлого, що належить йому на день смерті, входить до складу спадщини: це рухоме нерухоме майно, грошові кошти, вклади, а також боргові зобов'язання (статті 1218, 1281 Цивільного кодексу України).

Зобов'язання, які були нерозривно пов'язані з особою померлої людини у спадщину не входять.

Наприклад, спадкодавець взявся виконати роботу як спеціаліст. В такому випадку спадкоємці не можуть і не повинні виконувати цю роботу за нього, а зобов'язання (договір) вважається припиненим також буду припинено зобов'язання, по виплаті аліментів. [4].

У спадщину переходять - обов'язки, що випливають з цивільно-правових договорів (крім тих, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця); обов'язки з відшкодування матеріальної шкоди (збитків); обов'язки по відшкодуванню моральної шкоди (присудженої судом за життя

спадкодавця); обов'язки по виплаті неустойки у вигляді штрафу або пені (присудженої судом за життя спадкодавця); витрати на утримання догляд, лікування, поховання спадкодавця (але не більш, ніж за 3 роки); обов'язки за договором оренди житла з викупом [4].

Відповідно до ст. 1268 ЦКУ спадкоємець має право прийняти спадщину або відмовитися від неї. Якщо відсутня заява у нотаріуса про прийняття спадщини протягом встановленого строку для прийняття спадщини також прирівнюється до відмови.

В спадщину перейшов борг за оплату комунальних послуг

Існує така думка, що прийняти квартиру в спадок не можливо доти, поки не буде погашений борг за комунальні послуги.

Успадкувавши права, особа успадковує також і обов'язки спадкодавця.

З цього можна дійти висновку, що наявність у спадкодавця боргу за комунальні послуги не є перешкодою для прийняття спадщини спадкоємцем.

Отримавши у спадок борг за оплату комунальних послуг треба звернутися до комунальних служб та домовитися про реструктуризацію боргу і поетапне його погашення. На жаль, борг за «комуналку» списати неможливо, тож доведеться його сплатити.

Слід зазначити, що квартиру, де обліковується борг можна продати. Але в договорі купівлі-продажу квартири обов'язково потрібно буде передбачити перехід обов'язку щодо погашення боргу за «комуналку» - до покупця.

В спадщину перейшли борги по кредитах

На жаль, спадкоємець може й не знати, що у спадкодавця був непогашений кредит. Але незнання не звільняє його від виплати відсотків по кредиту, в т.ч. й тих, які «набігли» вже після відкриття спадщини.

Якщо кредитор не встиг пред'явити свої вимоги до спадкоємця боржника у строки, встановлені частинами 2 і 3 статті 1281 Цивільного кодексу, його вимоги можна буде проігнорувати.

Ці строки:

6 місяців з дня отримання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину;

6 місяців з того дня, коли кредитор дізнався про отримання спадкоємцем такого свідоцтва чи прийняття спадщини, якщо раніше він цього не знав і не міг знати. [5]

Поняття «з дня, коли дізнався» - поняття досить абстрактне. По суті, це означає, що після отримання спадщини можуть пройти роки до того моменту, як банк дізнався про отримання Вами спадщини. І з цього моменту у нього є пів року, щоб пред'явити Вам вимоги. Ключовою умовою в даному випадку є те, що банк справді не знав і не міг знати про прийняття Вами спадщини.

Доводити зворотнє, а саме – що банк принаймні міг знати про вступ Вами в спадщину, доведеться в суді. Тож вступаючи в спадок, якщо Ви не знаєте напевне чи були у спадкодавця кредити, слід подбати про

невеличку публікацію в ЗМІ. Така публікація може стати вагомим аргументом на Вашу користь. [5]

Якщо ж банк все ж таки пред'являє Вам свої вимоги, чи справа дійшла до суду, важливим фактором Вашого успіху стане правильний підбір аргументів щодо можливості банку мати такі відомості, а також вірно оформлена політика захисту. [5]

Тому, перед прийняттям і оформленням спадщини, бажано дізнатись, що саме входить у спадкову масу, та чи не залишився після спадкодавця невикрашений кредит, чи не були присуджені з нього які-небудь виплати рішенням суду і т. д. [4]

Якщо про зобов'язання спадкодавця стало відомо вже після того, як заяву про прийняття спадщини подано, то протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, спадкоємець може відкликати свою заяву.

Слід звернути увагу на те, що банк може вимагати виплати досить недовгий час – шість місяців після того, як банк дізнався про смерть позичальника або один рік після закінчення дії договору позики. Якщо спадкоємець не був повідомлений про позику та зазначені терміни пройшли, він має право не здійснювати жодних виплат по боргу. [6]

Отже, приймаючи спадщину треба перевіряти наявність кредитів та інших зобов'язань у спадкодавця, а при виявленні їх наявності обов'язково звертатися до юристів, аби уникнути неприємних ситуацій з кредиторами спадкодавця та з отриманим у спадщину майном. [7]

Список використаних джерел:

1. Фрідріх Ніцше: кращі цитати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://book24.ua/ua/blog/fridrikh-nitsche-luchshie-tsitaty/>
2. Спадкування боргових зобов'язань: поради юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ldn.org.ua/consultations/spadkuvannya-borhoviyh-zobov-yazan-porady-yurysta/>
3. Дії спадкоємця, якщо йому у спадок дісталися борги померлого [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ivanivska.gromada.org.ua/dii-spadkoemcya-yakscho-jomu-u-spadok-distalisya-borgi-pomerlogo-15-01-48-25-11-2019/>
4. Борг за життя, або що робити, коли в спадок дістався борг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ode.dcz.gov.ua/publikaciya/borg-za-zhyttya-abo-shcho-robyty-koly-v-spadok-distavsyia-borg>
5. Що робити, якщо дісталася спадщина з боргами? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravdop.com.ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/chtodelat-esli-dostalossnasledstvo-sdolgami-06-2020-107/>
6. У спадок дістався кредитний борг: що варто знати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ldn.org.ua/consultations/u-spadok-distavsyia-kredytnyy-borh-shcho-varto-znaty/>
7. Борги у спадок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://advocate.lutsk.ua/borhy-u-spadok/>

Петрюк В. В.
*спеціаліст другої категорії,
викладач циклової комісії загальноосвітніх дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ,
м. Верхньодніпровськ*

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ТА ПИТАННЯ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуто категорії «комерційної таємниці» та обґрунтовано її теоретичні положення. Виділено ознаки відомостей, що відносяться до комерційної таємниці, і визначено причини, які становлять основу неправомірного використання комерційної таємниці конкурентами. Наведено приклади заходів які допоможуть уникнути розголошення захищеної інформації та визначено можливу відповідальність за умисне чи не умисне розголошення інформації з обмеженим доступом.

Ключові слова: захист, комерційна таємниця, економічна конкуренція, інформація з обмеженим доступом, Державна таємниця, конфіденційна інформація, допуск, доступ, умови збереження комерційної таємниці.

The article dwells with the categories of "commercial secrecy" and justifies their theoretical provisions. The signs of information related to commercial secrecy are highlighted, and the reasons which form the basis of illegal use of commercial secrecy by competitors are identified. Examples of activities to help avoid the disclosure of protected information are given and possible liability for intentional or unintentional disclosure of restricted information is determined.

Key words: protection, commercial secrecy, economic competition, information with limited access, State secret, confidential information, admission, access, conditions of commercial secrecy preservation.

В сучасному етапі розвитку економіки в Україні та зарубіжних країнах в процесі підприємницької діяльності, при створенні нових технологій, в результаті інтелектуальної праці виникають різноманітні інформаційні об'єкти що мають комерційну цінність та які підлягають захисту. Це можуть бути різного роду дослідження, технічні та технологічні розробники тощо, націлені на досягнення максимального успіху підприємства.

Уперше в Україні термін «Комерційна таємниця» був введений у Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року № 887-ХІІ але він втратив чинність (1 січня 2004 року). В цьому законі під комерційною таємницею підприємства, установи чи організації малася на увазі інформація, пов'язана з виробництвом, технологічна інформація, управління фінансами та інша діяльність підприємства, що не являлося державною таємницею, а розголошення яких може завдати великої шкоди в подальшому розвитку і діяльності підприємства [1].

16 січня 2003 року набуває чинності стаття 505 Цивільного кодексу України від України № 435- IV, у якому міститься визначення комерційної таємниці [4]: комерційна таємниця це - інформація, яка є секретною в тому

розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючих обставин заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Для визначення переліку інформації, що становлять комерційну таємницю, на підприємстві потрібно створити спеціальну комісію, яка буде займається групуванням і уточненням та ступенем захисту інформації.

Чисельність такої комісії не повинна перевищувати п'яти чоловік. Створюється вона з найбільш кваліфікованих і компетентних працівників підприємства. До таких фахівців можуть відноситись:

1. Представник служби безпеки підприємства;
2. Фахівець з фінансових питань підприємства який володіє інформацією на ринку та діяльності конкуруючих фірм;
3. Фахівець з укладання контрактів та договорів
4. фахівець, який володіє всіма відомостями про діяльність підприємства (виробництвом, готовою продукцією та оформлення різного роду документацією)

При оформленні переліку відомостей, що становлять комерційну таємницю, у своїй діяльності комісія має керуватися наступним:

- якщо підприємство має у своєму розпорядженні інформацію, яка належить до державної таємниці, її слід виділити в окрему позицію, оскільки цей вид інформації охороняється законодавством України про державну таємницю;
- в окрему позицію слід виділити інформацію, що не являється комерційною таємницею згідно з Постановою № 611;
- обов'язково до комерційної таємниці слід віднести різного роду «ноу-хау»;
- договори та контракти також вважатися комерційною таємницею, причому як текст договору, так і факт його укладення;
- до комерційної таємниці ще може відноситись різного роду винаходи які незахищені авторським правом або патентами.

Крім затвердження переліку відомостей керівнику підприємства необхідно розробити порядок захисту комерційної таємниці. До методів цього порядку можна віднести:

- розробку положення про комерційну таємницю та захисту інформації на підприємстві;
- розробку інструкцій для уповноважених співробітників дотримання режиму нерозголошення комерційної таємниці;
- включення до статуту підприємства розділів, які регламентують захист комерційної таємниці;

- розробку угоди про нерозголошення комерційної таємниці та відповідальність за її розголошення що укладатиметься з особами, які мають доступ до цієї інформації.

Важливим елементом для захисту інформації є розробка заходів які будуть обмежувати доступ до даної інформації. До таких заходів можна віднести:

1. Організаційні заходи захисту інформації важливої для підприємства, обмежується доступ. Тобто кожен працівник може працювати лише з тими даними, які потрібні для виконання його обов'язків. (Наприклад, менеджерів із збуту не обов'язково мати доступ до бухгалтерських реєстрів, крім тих, у яких міститься інформація про контрагентів, з якими безпосередньо він працює)[5].

Ще в організаційному заході слід розбити на категорії за рівнем важливості всю інформацію про діяльність підприємства на:

- 1) відомості, які потребують максимально повної таємності;
- 2) інформація, розголошення якої можливе, але не бажане;
- 3) повсякденна робоча інформація.

2. Технічні заходи захисту інформації використовуються за допомогою спеціальних програми та обладнання, які роблять перегляд або копіювання важливої електронної інформації. Для цього блокують доступ до жорсткого диска, можливість використання змінних цифрових носіїв або блокують копіювання та роздрукування інформації яка являється секретною. Здійснення таких заходів покладають системного адміністратора, якщо такого немає то на іншу людину при наявності даних умінь.

Юридичні заходи - право суб'єкта підприємницької діяльності на комерційну таємницю яке оформлюється внесенням відповідних доповнень до таких документів:

- статуту підприємства (прописують, що запроваджується режим комерційної таємниці);
- засновницького договору;
- колективного договору;
- положення про комерційну таємницю та правила її збереження [6].

За розголошення інформації яка являється комерційною таємницею на підприємстві законодавством України передбачена відповідальність:

1. Матеріальна відповідальність. Відповідно до ст. 132 Кодексу законів про працю України за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків, працівники, крім працівників, що є посадовими особами, з вини яких заподіяно шкоду, несуть матеріальну відповідальність у розмірі прямої дійсної шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку.

2. Кримінальна відповідальність Згідно зі ст. 231 Кримінального кодексу України (ККУ) умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, якщо це заподіяло істотну шкоду суб'єктові господарської

діяльності, караються штрафом у розмірі від 3000 до 8000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (нмдг), тобто від 51 000 до 136 000 грн.

Відповідно до ст. 232 ККУ умисне розголошення комерційної або банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів і завдало істотної шкоди суб'єктові господарської діяльності, карається штрафом у розмірі від 1000 до 3000 нмдг з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років[7].

3. Адміністративна відповідальність У ст. 1643 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено відповідальність за недобросовісну конкуренцію.

Так, незаконне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а також імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені тягне за собою накладення штрафу в розмірі від 30 до 44 нмдг з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва і сировини або без такої.

Умисне поширення неправдивих або неточних відомостей, які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця, тягне за собою накладення штрафу в розмірі від п'яти до дев'яти нмдг.

Отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця тягне за собою накладення штрафу в розмірі від дев'яти до 18 нмдг[8].

Таким чином, система організації захисту комерційної таємниці включає в себе комплекс заздалегідь розроблених на певний строк заходів, що охоплюють сукупність усіх видів діяльності, спрямованих на вдосконалення забезпечення збереження інформації з урахуванням змін зовнішніх і внутрішніх умов та прописання конкретним особам або підрозділам певний порядок дій.

Розробка ефективних способів захисту комерційної інформації на підприємстві дозволяє уникнути таких проблем як витік конфіденційної інформації і відповідно виключити фінансові втрати підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галянтич М. Адміністративний захист комерційної таємниці [Текст] / М. Галянтич // Інтелектуальна власність. - 2004. - № 4. - С. 8-10.
2. Крижанівський О. Положення про конфіденційну інформацію (комерційну таємницю) - базовий документ економічної безпеки фірми [Текст] / О. Крижанівський // Інтелектуальна власність. - 2006. - № 3. - С. 33-35.

3. Крисенко Т. Комерційна таємниця підприємства (що треба знати секретарю) [Текст] / Т. Крисенко // Секретар-референт. - 2006. - № 3. - С. 14-19.
4. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Проект Закону України «Про охорону прав на комерційну таємницю» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
Постанова Кабінету Міністрів України «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, від 22.11.2018 р. N 2617-VIII, //, Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю ст. 231.
7. Адміністративний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, від 06.12.2012 р. N 5518-VI, //, Недобросовісна конкуренція, ст. 1643.

Коваль І. В.

*кандидат педагогічних наук,
Комунальний вищий навчальний заклад
«Уманський гуманітарно-педагогічний
коледж ім. Т. Г. Шевченка»
м. Умань*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЙОГО ПОРУШЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблематиці захисту авторських прав та відповідальності за їх порушення. Стаття розкриває види юридичної відповідальності за порушення авторських прав, нормативно-правовий аспект охорони таких прав та перспективи щодо необхідності покращення правового інституту захисту авторського права.

Summary. The article is devoted to the problems of copyright and responsibility for their violation. The article reveals the types of legal liability for violations of-copyright, considering the regulatory aspect of the protection of such rights and the need to improve the prospects for legal institute of copyright protection.

Ключові слова: авторські права, суміжні права, автор, інформаційний простір, охорона, інтелектуальна власність, адміністративна відповідальність, цивільна відповідальність, кримінальна відповідальність.

Key words: copyright, related rights, author, information space, security, intellectual property, administration of liability, civil liability, criminal liability

На сучасному етапі розвитку в Україні відбувається безперервна системна модернізація правової, політичної та соціально-економічної сфер життя країни. В результаті цих перетворень має сформуватися правова

держава, розвинене громадянське, економічно стабільне, гармонійне та духовне суспільство. Основними напрямками духовної творчості суспільства є наукова діяльність, мистецтво та література, а результати цих видів творчої діяльності потребують правового регулювання, що бере на себе авторське право.

В об'єктивному розумінні авторське право – це сукупність норм цивільного права, які регулюють відносини щодо створення і використання творів науки, літератури та мистецтва. У суб'єктивному розумінні – це сукупність особистих немайнових і майнових прав, які належать автору або його правонаступникам у зв'язку зі створенням і використанням творів літератури, науки і мистецтва [5, с. 397].

Основним джерелом авторського права є Конституція України. Так, ст. 54 Конституції гарантує громадянам України свободу будь якої творчості — художньої, літературної, наукової і технічної, ст. 41 проголошує право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [6]. Також джерелами авторського права є Закон України Про «авторське право і суміжні права», «Про видавничу справу», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про кінематографію», «Про архітектурну діяльність» та інші закони. Регулюванню авторських відносин присвячені глава 36 ЦК «Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (авторське право)» [7].

Важливе значення в сфері сучасного авторського права мають міжнародні договори: Бернська конвенція з охорони літературних та художніх творів (1886 р.) зі змінами та доповненнями; Всесвітня (Женевська) конвенція про авторське право (1952 р.); Римська конвенція з охорони прав артистів виконавців, виробників фонограм, а також виробників організацій мовлення (1961 р.); Конвенція, що створює Всесвітню організацію інтелектуальної власності (підписана в Стокгольмі в 1967 р., чинна з 1970 р.); Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного їх відтворення (1971 р.); Брюссельська конвенція про розповсюдження програм, що несуть сигнали, які передаються через супутники (1974 р.) [1, с. 164].

Нажаль, порушення авторського права – явище звичайне для нашого сучасного суспільства. В разі його порушення автор має право звернутися до суду. Таке ж право мають його спадкоємці та інші правонаступники. На практиці автори часто не спроможні самотійно захистити свої права на належному рівні. Якщо ж автором укладений договір з авторською організацією, вона представлятиме його інтереси в суді, на прохання автора позов може бути поданий і прокурором.

Після смерті автора в разі порушення його прав захист мають право здійснювати його спадкоємці або особа, на яку покладено такий обов'язок згідно із заповітом. В разі, якщо сталося порушення майнових прав спадкоємців, це дає їм право захищати свої майнові інтереси. Якщо автор або

його спадкоємці за авторським договором про передання виключних прав передали свої права на використання твору третій особі (видавництву, студії), захист порушених прав покладається на цю особу [8]. Однак, якщо така особа ухиляється від їх захисту, автор або його спадкоємці можуть захищати порушені права самостійно. Коли сталося укладання авторського договору про передання не виключних прав, право на захист зберігається за автором або його спадкоємцями. Майнові права авторів, які надали повноваження на колективне керування цими правами спеціально створеним для цього організаціям, підлягають захисту з боку цих організацій. Захист службових творів і захист порушених прав здійснює роботодавець [4, с. 90].

У разі порушення особистих немайнових і майнових прав українським законодавством передбачені адміністративно-правовий, цивільно-правовий, кримінально-правовий захист прав.

Форми захисту залежать від характеру правопорушення. Приміром, якщо під час публікування твору було викривлено ім'я автора, то він може вимагати лише внесення відповідних виправлень. Часто позивачеві надається право вибору форми з можливих для конкретного порушення способів захисту. Наприклад, якщо автор зазнав збитків, він має право вимагати як відшкодування їх у повному обсязі, так і стягнення на свою користь прибутку правопорушника, який був ним отриманий внаслідок порушення прав автора. Заходи адміністративної та кримінальної відповідальності застосовуються виключно до фізичних осіб, тоді як позов у порядку цивільного чи господарського судочинства може бути на розсуд позивача пред'явлений як громадянам, так і підприємствам, установам, організаціям. Оскільки адміністративне законодавство не поширюється на об'єкти авторського права, розглянемо два інших способи захисту порушених авторських прав [2, с. 573].

Зазвичай, авторські правові спори розглядаються районними, міськими й обласними судами загальної юрисдикції. Якщо ж обидві сторони конфлікту є юридичними особами, - справа може бути розглянута в господарському суді. Законодавство також передбачає можливість передачі справи до третейського суду.

Поширеною формою цивільної відповідальності є відшкодування завданих збитків. Найпоширенішою є вимога авторів про виплату їм грошової компенсації. Це пояснюється тим, що позивач у цьому разі не повинен пояснювати заявлений ним розмір компенсації, достатньо лише довести факт порушення майнових прав. Якщо ж автор вимагає виплати компенсації, а порушення прав є досить очевидним, відповідач, зазвичай, намагається вирішити справу в досудовому порядку.

Автор також може вимагати компенсації моральної шкоди, якщо внаслідок порушення його прав він зазнав моральних страждань. Через специфічність поняття моральної шкоди довести її наявність проблематично, тому від автора вимагають лише грошової оцінки заподіяної йому шкоди.

Вимагати моральної компенсації потрібно за умов, якщо порушені немайнові права автора, зокрема право на ім'я, на оприлюднення твору тощо.

Мати справу з юридичною особою як відповідачем перспективніше з погляду реальності отримання компенсації. Однак на практиці юридичні особи часто організують свою роботу так, щоб у разі виникнення конфлікту перекласти відповідальність на плечі фізичної особи. Завдяки такому механізмові юридичні особи уникають відповідальності й обходяться мінімальними витратами, отримуючи при цьому за незаконне використання авторських творів високі прибутки.

Якщо застосування цивільно-правових способів захисту не дає результатів, можна притягти порушників до кримінальної відповідальності. У сфері авторського права цю можливість тривалий час вважали крайнім заходом і майже не застосовували. Однак з появою в 2001 році нового Кримінального кодексу України ситуація помітно змінилася. На відміну від попереднього Кримінального кодексу 1960 року, охорона авторських прав здобула тут суттєву підтримку [3, с. 241].

Зупинимося на перевагах кримінального процесу порівняно з процедурою цивільного судочинства. Позивач у кримінальній справі не тільки не сплачує державного мита при поданні цивільного позову в кримінальній справі, але й може перекласти пошук доказів для обґрунтування пред'явлених до цивільного відповідача вимог на плечі представників державного обвинувачення. Також позивач отримує додаткові гарантії щодо забезпечення доказів, потрібних для обґрунтування його вимог. Навіть поза відповідними нормами Кримінального кодексу України, згідно з ч.2 ст.53 Закону України «Про авторське право і суміжні права», за наявності достатніх даних про вивчення порушення авторського права, за яке передбачена кримінальна відповідальність, орган дізнання, слідства чи суд зобов'язані вжити заходів для забезпечення розшуку й накладення арешту на примірники творів, щодо яких припускається, що вони є контрафактними [8]. Також арешту підлягають документи, рахунки і інші предмети, що можуть бути доказами вчинення протиправних дій. Зазначені заходи надають можливість забезпечити цілісність доказів до розгляду справи в суді. І навіть якщо кримінальна справа буде закрита, її матеріали можуть бути долучені (якщо позивач вимагатиме розгляду справи в порядку цивільного судочинства) як докази до цивільного процесу. Варто зазначити, що кримінальна відповідальність не поширюється на порушення немайнових прав, а саме: на право на ім'я, право на оприлюднення твору, на захист репутації та інше.

Отже, як бачимо, що ані компенсаційний характер цивільно-правової відповідальності за порушення права авторського права, ані адміністративна або кримінальна відповідальність у сучасних умовах не здатні забезпечити надійний та ефективний захист права автора. Вихід з цього становища вбачається в істотному посиленні і цивільно-правової, і адміністративної, і

кримінальної відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мазур О.С. Цивільне право України: Навч. пос. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
2. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.
3. Цивільне право України : Навч. посіб. у 2 т. / Ю. Ф. Іванов, О. В. Куриліна, М. В. Іванова – 2-ге вид. доповн. і переробл. – Т. 1. – К.: Алерта, 2019. – 342 с.
4. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях) : Навчальний посібник : Практикум / За ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуша. – К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2013. – 348 с.
5. Яновицька Г.Б., Кучер В.О. та ін. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. – Львів: «Новий Світ-2000», 2014. – 444 с.
6. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
8. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>

Коротких О.Р.,

*спеціаліст вищої категорії,
викладач циклової комісії юридичних дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ,
м.Верхньодніпровськ*
Тищенко Т. А.,
*завідувач бібліотеки,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ,
м.Верхньодніпровськ*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В ОСВІТІ

Стаття присвячена питанням, пов'язаними з правовими аспектами охорони інтелектуальної власності. Досліджено проблему необхідності захисту інтелектуальної власності в системі дистанційного навчання.

Ключові слова: авторське право; інтелектуальна власність; правова охорона інтелектуальної власності; дистанційна освіта; службовий твір.

The article deals with the issues related to the legal aspects of intellectual property protection. The problem of the need to protect intellectual property in the distance learning system is studied

Keywords: copyright; Intellectual Property; legal protection of intellectual property; distance education; work-for-hire.

В ХХІ столітті, коли прискорюється інтеграція економіки різних країн і розвитку суспільства, заснованого на знаннях, інтелектуальна власність відіграє у житті людини роль, значнішу, ніж будь-коли в історії. Сьогодні питання охорони інтелектуальної власності є не просто юридичними або комерційними питаннями. Внаслідок інтелектуалізації сучасної світової економіки вони дедалі більше стають політичною проблемою, пов'язаною з економічною і військовою безпекою та вимагають стратегічних підходів до їх вирішення.

Концепція інтелектуальної власності (ІВ) є міждисциплінарною. ІВ одночасно аналізується в економічній теорії (раціоналізаторство і винахідництво), в теорії наукових досліджень та в юриспруденції.[5] Юриспруденція розглядає ІВ з позицій права. Право ІВ, авторське право поряд з іншими правами і свободами людини захищаються Конституцією України. [1,ст.3,ст.34,ст.68] Ключові положення права ІВ містяться в Четвертій книзі Цивільного кодексу України. [2] Запровадження в юриспруденції поняття права інтелектуальної власності, авторського права збіглося із переходом від розуміння авторського права і патентів як суспільного блага до їх розуміння як «власності», тобто непорушного права власності. Але паралельно розвиваються і поширюються крадіжки або «піратство», які порушують авторське і патентне право, цьому неухильно сприяють стрімкий розвиток технологій і сучасна ситуація на ринку ІВ. Тому виникають ініціативи у напрямку розширення сфери дії законодавства в цій галузі.

В той же час супротивники інтелектуальної власності, серед яких чимало прихильників відкритого програмного забезпечення та вільної культури, називають її «інтелектуальною монополією» або «інтелектуальним протекціонізмом». На думку цих людей, законодавство у сфері ІВ в його сучасному розумінні приносить більше суспільної шкоди ніж користі.[5] ІВ нині базується на факті першого опублікування або реєстрації. Це нехтує той факт, що одна і та сама ідея, механізм її втілення можуть виникнути одночасно в декількох людей. Прикладом є той історичний факт, що Нікола Тесла і Томас Едісон одночасно дослідили ряд електричних явищ. Створюються піратські політичні партії, їх метою є реформи законодавства в сфері інтелектуальної власності.[6] «Пірати» відстоюють основні принципи інформаційних відносин, серед яких відкритість, доступність інформації, свобода обміну інформацією.[4] Організовано «Інтернаціонал Піратських Партій», збираються його конференції, укладаються домовленості щодо загальних цілей (участь в парламентських виборах, створення нових партій в різних країнах тощо). Піратська партія України зареєстрована як ГО «Українське піратське співтовариство», входить до «Інтернаціоналу Піратських Партій».[7] Серед основних засад діяльності цієї організації є реформування системи авторських і суміжних прав згідно з інтересами авторів та суспільства. Строк дії захисту авторських і суміжних прав має слугувати автору, а не видавництвом чи незліченим нащадкам, які не мають

жодного відношення до створеної роботи. При розрахунку цього строку слід спиратись на актуальність, зацікавленість суспільства у переведенні роботи до суспільного надбання, вона має слугувати загалу, а не лише на вигоду автора, чи того, хто придбав право ІВ. Так говориться в програмних документах піратських партій.

Внаслідок формування потреби безупинного самостійного процесу оволодіння знаннями, а також творчого підходу до отримання нових знань протягом усього активного життя людини, стає все більш важливою дистанційна освіта. В цьому контексті інформація та інформаційна діяльність набувають надзвичайної ваги. Виходять на перший план право на інформацію, авторське право та їх охорона.

Проблема захисту авторських прав в освітній галузі привернула до себе увагу досить давно. Вже в 1976р. в США було прийнято Акт про захист авторських прав, в якому приділено увагу системі освіти. Цей документ захищає власників оригінальних робіт, авторів ідей, дає ексклюзивне право на відтворення копій своїх робіт, при цьому встановлює можливість суспільного використання матеріалів у разі їх законного придбання. Такі можливості задіяні у вищій освіті і називаються «справедливим використанням». «Справедливе використання» дає змогу копіювати інформацію з навчальною метою, проводити наукові дослідження, дає вільний доступ до матеріалів бібліотек громадянам для особистого користування. Такими інформаційними ресурсами є книги, газети, журнали, фільми, електронні видання, дистанційні курси тощо.

Але сучасні технології уможливають зловживання. Тому запропоновано дотримуватись певних правил «справедливого використання», серед яких: стислість вибору; добровільність рішення; сукупний результат використання вибору. Повинні також задовольнятися вимоги:

- не завдавати шкоди конкурентоспроможності первинної роботи;
- мета і характер використання мають бути освітніми та неприбутковими;
- скопійований матеріал повинен бути цитатою або частиною оригінальної роботи і не бути основною (критичною) частиною.

Існують заборони несанкціонованого копіювання замість офіційного придбання книг, журналів тощо та багаторазового копіювання. Визначається також довжина (розмір) матеріалу, який може бути скопійований (кількість слів або 10% прози як цитати, кількість слів короткого опису, кількість ілюстрацій, діаграм на книгу або періодичне видання).

З врахуванням стрімкого розвитку цифрових технологій до законодавства США були внесені доповнення, які його осучаснили і покращили ситуацію із захистом інтелектуальної власності (ІВ) в мережі Інтернет.

Творці інтелектуальних праць можуть використовувати згаданий Закон (Акт) для кращого розуміння основних аспектів охорони ІВ, до яких

належать: порядок передачі прав на створені роботи; права на демонстрацію, створеної роботи, права на відтворення, права на розповсюдження, порядок створення адаптаційних та похідних робіт.

Ситуація пандемії, що спричинила карантинні заходи, змусила широко та оперативно впроваджувати в освітньому процесі дистанційні форми навчання.

Дистанційна освіта взагалі має мету наблизити освіту до будь-якої людини у будь-якому куточку планети. Ґрунтується вона на сучасних ресурсах – інформаційних технологіях. Класичні методи захисту авторських прав, що використовуються для друкованих праць, не можуть повністю задовольнити авторів і користувачів через винятковий характер новітніх цифрових технологій. Тому актуальним є захист прав ІВ в Інтернет-середовищі (і зокрема під час розроблення дистанційних курсів і використання їх у мережі Інтернет).

Творці дистанційних навчальних матеріалів і заклади освіти повинні діяти на основі чинної в Україні законодавчої бази, використовуючи її при оформленні контрактів з авторами чи при розв'язанні суперечок щодо порушення авторських прав у сфері дистанційної освіти.

Питання захисту ІВ в освітній галузі в умовах інтенсивного поширення дистанційного навчання стоїть на першому плані у фахівців інформаційних систем і мереж, адже підручники завжди становили фундамент системи освіти, а з переходом освіти на електронний рівень підручник набуває нових якостей (як і словник, довідник, енциклопедія) – це комп'ютерна програма, яка надає інформацію з конкретної галузі знань та можливість її пошуку. Згідно з Законом України «Про авторське право і суміжні права», визначення комп'ютерної програми наступне: «Комп'ютерна програма – набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, виражених у формі, придатній для зчитування комп'ютером, які приводять його у дію для досягнення певної мети або результату».[3] Комп'ютерна навчальна програма забезпечує можливість здобувачу освіти в інтерактивному режимі самостійно засвоювати певний обсяг знань, сформувати вміння та навички, або перевірити рівень навчальних досліджень у певній предметній галузі.

Визначаючи власника роботи, треба розрізняти незалежно створені роботи і «роботи за наймом». У першому випадку власником є автор. В другому – роботи належать наймаючій стороні. У випадку з дистанційним навчанням не завжди чітко визначено, чи автор працює незалежно, чи як найнятий працівник закладу освіти. Викладач формує матеріали курсу згідно з його посадовими обов'язками. А в контексті дистанційного навчання він може розробляти курс індивідуально. Тому виникає колізія між двома академічними моделями інтелектуальної власності: Модель підручника і Модель програмного забезпечення.[8]

Згідно зі ст.23 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3] та ст. 444 Цивільного кодексу України, [2] матеріали, призначені для

навчання, можуть містити результати інтелектуальної праці інших авторів за умови дотримання існуючих вимог та зазначення джерел запозичення та імені автора, при чому обсяг такого відтворення повинен відповідати зазначеній меті. Автори часто переносять презумпції авторського права щодо академічних матеріалів на віртуальні і наполягають на тому, що цифровим матеріалам потрібно надати такий самий захист, як і традиційним.

Дистанційні курси вимагають технічної підтримки, яку можуть надати заклади освіти, отже ці заклади прагнуть отримати право власності на створені матеріали, щоб компенсувати витрати, пов'язані з технічною підтримкою дистанційних курсів. Але через низькі темпи розвитку і недостатнє фінансування для такої технічної підтримки заклади освіти часто не претендують на право власності на академічну продукцію, тому авторам надаються повні права на продукт, який вони створюють. З іншого боку, «Модель програмного забезпечення» перетворює такі роботи на більш конкурентоздатні на ринку знань, порівняно з академічними публікаціями. Тому заклади освіти більш зацікавлені в правах володіння саме такою продукцією.

До проблем ІВ, очевидно, потрібно підходити спочатку на рівні закладу освіти через договори та контракти, вважають Голощук Р.О., Вовк Б.О. та ін. А на матеріали дистанційних курсів, що розповсюджуються в мережі Інтернет, має здійснюватися реєстрація у відповідних органах державної влади. Така реєстрація не є обов'язковою, але вона покликана забезпечити захист авторських прав. Слід зазначити, що деякі заклади освіти прагнуть суворо дотримуватися контролю над цифровою ІВ, тоді як інші лояльніше ставляться до контролю над об'єктами, що поширюються у Всесвітній мережі. Але інтенсивне впровадження та зростання дистанційного навчання створює небезпеку потенційних суперечок щодо прав на ІВ, тому процес створення ефективних угод (договорів) щодо захисту авторського права має розвиватися, хоч він і складний.

Ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» говорить, що за створення і використання службового твору автору належить авторська винагорода, розмір і порядок виплати якої встановлюється трудовим договором або (та) цивільно-правовим договором між автором і роботодавцем. На думку Ждана В.М., Бабаніна М.Ю. та інших дослідників доцільно запровадити практику обов'язкового своєчасного розмежування майнових і немайнових прав на електронні навчальні видання. [9] Укладаючи документи, необхідно вказати про створення службових творів на підставі службового завдання чи трудового договору, оскільки це створення є службовим обов'язком. Оформляється завдання у вигляді наказу чи службової записки, при цьому майнові права належать роботодавцю. Слід вказати, забороняється чи ні використання матеріально-технічної бази закладу освіти. І повинно бути зрозуміло чи буде роботодавець виплачувати додаткову винагороду за дану роботу, чи працівник виплачуватиме

компенсацію за використання матеріально-технічної бази, а права на ІВ належатимуть автору.

Безперечно, завданням будь-якого закладу освіти є створення умов для ефективного функціонування вузівської системи захисту інтелектуальної власності, адже саме інтелектуальна власність розглядається як важливий ресурс ЗВО і може стати реальним фактором економічного розвитку як головне джерело фундаментальних і прикладних знань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL.: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. No 435-IV. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. N 3792-XII. Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.924. № 2658-XII URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
5. https://uk.wikipedia.org/wiki/Інтелектуальна_власність;
6. https://ru.wikipedia.org/wiki/Пиратская_партия;
7. https://uk.wikipedia.org/wiki/Пиратська_партия_України;
8. Голошук Р.О., Вовк О.Б. Проблеми захисту авторських прав в системах дистанційного навчання. Електронний ресурс. – Режим доступу: www.vlp.com.ua/files/08_1.pdf/-2008;
9. Ждан В.М. та ін. Авторське право в дистанційній освіті // Семейная медицина. – 2015- -№4- С.26-28. Електронний ресурс. – Режим доступу: www.Irbis_ubuv/gov/ua.

Голубенко І.О.

*спеціаліст вищої категорії,
голова циклової комісії юридичних дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ
м.Верхньодніпровськ*

ВІДВІД (САМОВІДВІД) СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто правову природу відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі. Було також проаналізовано норми Цивільного процесуального кодексу України щодо підстав та порядку відводу (самовідводу) судді, акцентовано увагу на необхідності вдосконалення законодавчої регламентації питань, що стосуються відводу судді у цивільному процесі.

Ключові слова: суд, суддя, неупередженість суду, відвід (самовідвід).

The article describes the legal nature of the challenge (self recuse) a judge in civil proceedings. It was analysed the norms of the Civil Procedure Code of

Ukraine as for the basis and procedure for the challenge (self recuse) of a judge. It was emphasized the need to improve legislation on the challenge of a judge in civil proceedings.

Key words: *court, judge, impartiality of court, the challenge (self recuse) a judge.*

Відповідно до ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. При цьому важливого значення для дотримання правових норм, які спрямовані на захист інтересів сторін та учасників цивільного судочинства, а також ефективного і повноцінного виконання завдань правової демократичної держави мають правові положення, якими визначено обставини, за наявності яких учасники процесу можуть скористатися правом на відвід судді.

Інститут відводу судді застосовується не лише у цивільному, а й в інших видах судочинства і являє собою процесуальний засіб забезпечення неупередженого й об'єктивного судочинства та виконання рішень, що надає можливість відсторонити від участі у процесі особу, яка має особисту заінтересованість.

Варто зазначити, що в ЦПК України нормативного закріплення термін "відвід" не містить.

У теорії процесуальної науки існують різні тлумачення поняття відводу судді. Так, юридичні енциклопедичні видання визначають відвід судді в судовому процесі як усунення судді від участі в судочинстві, якщо він особисто (прямо чи опосередковано) заінтересований у цій справі [2, с. 305]. Також, слід відмітити тлумачення вказаного терміну, яке надає нам наукова доктрина, а саме «відвід» - це усунення від участі в цивільному, кримінальному, господарському або адміністративному процесі окремих його учасників, якщо хтось із них особисто (прямо чи непрямо) заінтересований у справі, але не є стороною, чи третьою стороною у цивільному процесі [3, с. 293]. На думку Х. А. Магомедова, відвід – це правовий інститут, тобто сукупність норм, які забезпечують об'єктивність та неупередженість осіб, які беруть участь у розслідуванні та судовому розгляді справи, а також виконання інших вимог процесуального законодавства, що визначає, які особи й за яких обставин не можуть приймати участь у судовому процесі [4, с. 15-16].

Гарієвська М. Б. зазначає, що інститут відводу (самовідводу) судді від участі у розгляді справи покликаний ліквідувати найменшу підозру у заінтересованості судді в результатах розглянутої справи, навіть якщо такої заінтересованості немає, бо тут головним є публічний інтерес [5, с. 57].

Отже, можна сказати, що у випадку, коли суддя пов'язаний певним чином з учасниками процесу, він не в змозі винести справедливе рішення по справі, а це суперечить головному принципу судочинства- встановленню істини у справі.

Статтею 36 ЦПК України передбачено, що суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді[6].

Необхідно зазначити, що оскільки п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦП України учасник судового процесу може тлумачити на власний розсуд і на свою користь, наприклад з метою затягування процесу розгляду справи у суді, то вважаю за необхідне вказати на необхідність конкретизації, або ж заміни даного правового положення.

Суддя підлягає відводу (самовідводу) також за наявності обставин, встановлених статтею 37 ЦПК України .

Інша справа, коли відвід судді є законним і підтверджується фактами. У такому разі суддя, якому заявлено відвід, повинен був заявити про самовідвід з моменту, коли він прямо чи опосередковано став зацікавленим у вирішенні справи на користь конкретної сторони, аби не порушувати закон і принцип поваги до честі та гідності учасників процесу, яким закріплена одночасно і їх рівність перед законом і судом. До прикладу, позивач є хорошим знайомим судді, а суддя, знаючи це, не заявляє про самовідвід, оскільки зацікавлений у задоволенні позовних вимог позивача. Відповідно, ні про яку рівність учасників судового процесу у такому разі не йдеться [7].

Не можна не згадати також про принцип верховенства права, який має застосовуватися абсолютно та повно у сфері судової влади. Так, влучно з цього приводу висловив позицію у своєму рішенні Конституційний Суд України, зокрема, що принцип верховенства права – це панування права в суспільстві. Він має втілюватися у правотворчій та правозастосовній діяльності, у тому числі і законах, які містять ідеї справедливості, свободи та рівності [8].

Як уже раніше згадувалося, поняття відводу не визначено у ЦПК України, та ж сама проблема і із самовідводом. Так, Д. Д. Луспеник зауважує, що самовідвід – це обов'язок суду, а заява про відвід – це право осіб, які беруть участь у справі [9, с. 78]. Норма про самовідвід гарантує неупередженість, об'єктивність правосуддя, попереджає можливість

скасування рішень за мотивами незаконності складу суду, заінтересованості певних суб'єктів, що може з'ясуватися під час перевірки справи вищими інстанціями [10, с. 265]. М. М. Ясинок зазначає, що самовідводи – це не шлях для ухилення суддів від розгляду скандальних чи складних справ. Це одне із цивілізованих рішень, які допомагають уникнути протиріч між заінтересованістю окремих осіб суду та законним правом людини [10, с. 50].

Порядок вирішення заявленого відводу та самовідводу визначається 40 ЦПК України.

Відповідно до ст.41 ЦПК України, наслідками відводу (самовідводу) є:

- У разі задоволення заяви про відвід судді, який розглядає справу одноособово, справа розглядається в тому самому суді іншим суддею, який визначається у порядку, встановленому ст. 33 ЦПК України.

- У разі задоволення заяви про відвід одному із суддів або всьому складу суду, якщо справа розглядається колегією суддів, справа розглядається в тому самому суді тим самим кількісним складом колегії суддів без участі відведеного судді або іншим складом суддів, який визначається у порядку, встановленому ст. 33 ЦПК України.

- Якщо після задоволення відводів (самовідводів) або за наявності підстав, зазначених у ст. 37 ЦПК України, неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи, справа за розпорядженням голови суду передається до іншого суду, визначеного в порядку, встановленому ЦПК[6].

Отже, наявність інституту відводу судді гарантує забезпечення законності судового процесу, здійснення його неупередженою особою відповідно до норм чинного законодавства України. Звідси тема відводу судді є актуальною на сьогодні, адже кожна демократична країна прагне досконалості у прийнятті об'єктивних правових рішень, об'єктивного та неупередженого вирішенні правового спору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Редакція від 01.01.2020/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / за ред. М. Ю. Тихомирова. Київ. Юрінформцентр. 1997. 526 с.
3. Відвід судді в цивільному процесі. Сучасна цивілістика: матеріали 9-ої міжнар. наук. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (28 березня 2014 р., Одеса). Одеса, 2014. 516 с.
4. Магомедова Х. А. Институт отводов в советском уголовном судопроизводстве: дис. ...канд. юрид. наук: 1984. – 241 с.
5. Гарієвська М. Б. Окремі аспекти відводу судді у цивільному процесі / М.Б. Гарієвська // Приватне право і підприємництво. - 2017. - Вип. 17. - С. 56-60.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004р. № 1618-IV. Редакція від 13.08.2020 / [Електронний ресурс] .-Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>

7. Дяченко С.В., Дяченко С.В., Проблемні аспекти функціонування інституту відводу (самовідводу) судді у цивільному процесі http://pp-law.in.ua/archive/4_2019/13.pdf

8. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04>

9. Луспенік Д. Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції. Харків. 2006. 480 с.

10. Ясинок М. М. Інститут відводу – яким йому бути // Бюлетень М-ва юстиції, 2006. № 6. С. 46–51.

Коротких О.Р.

*спеціаліст вищої категорії,
викладач циклової комісії юридичних дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ
м.Верхньодніпровськ*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ПРО ДИСТАНЦІЙНУ РОБОТУ

Стаття присвячена актуальним питанням укладення трудового договору з працівниками, що виконують роботу дистанційно. Автором проаналізовано чинне трудове законодавство, що визначає поняття та форму трудового договору під час дистанційної роботи, особливості визначення його умов.

Ключові слова: дистанційна робота, трудовий договір, електронний трудовий договір, істотні умови трудового договору про дистанційну роботу.

The article introduces the topical issues of concluding an employment contract with employees who work remotely. The author analyses the current labour legislation, which defines the concept and form of the employment contract during remote work, the features of determining its conditions.

Key words: remote work, employment contract, electronic employment contract, essential conditions of employment contract about remote work.

В Україні дистанційна робота до 2020 року не мала належного регулювання у правовому полі. Раніше користувалися документами, що регламентують надомну працю, а саме Положенням про умови праці надомників, затверджене Постановою Госкомпраці СРСР та Секретаріату ВЦРПС від 29 вересня 1981 р.

На міжнародному рівні питанню дистанційної роботи приділяє особливу увагу Міжнародна організація праці. Було прийнято Конвенцію МОП про надомну працю № 177 незважаючи на її назву, по суті, стосується

будь-якої роботи поза приміщенням роботодавця [1] та Рекомендацію Міжнародної організації праці щодо надомної праці № 184. На сьогодні Конвенцію Україною ще не ратифіковано, тому вона не має обов'язкової чинності для нашої країни.

Про необхідність законодавчого регулювання дистанційної роботи вже давно говорили українські правники.

Поштовхом для невідкладного врегулювання дистанційної роботи на законодавчому рівні стала оголошена в світі пандемія коронавірусної хвороби (COVID-2019 та запроваджений Урядом із 12 березня 2020 року карантин

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019)» № 540 від 30 березня 2020 року (набрав чинності 02 квітня 2020 року) визначено можливість укладення між роботодавцем і працівником трудового договору про дистанційну (надомну) роботу.[2]

Сьогодні існує низка проблем стосовно реалізації права на працю тому метою статті є аналіз нововведень у трудове законодавство України, що набуває особливої актуальності.

Законом № 540 від 30 березня 2020 року внесено доповнення до ч. 10 ст. 60 КЗпП та дано поняття дистанційної (надомної) роботи як форми організації праці, коли робота виконується працівником за місцем його проживання чи в іншому місці за його вибором, у тому числі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але поза приміщенням роботодавця.

Необхідно зауважити, що у законодавстві поняття «дистанційна робота» вживається фактично у двох значеннях як тимчасової (вимушеної) форми режиму роботи, зокрема на період карантину, та дистанційної праці, як особливої форми організації роботи, що здійснюється постійно на підставі трудового договору про дистанційну роботу. Так, в ч. 1 ст. 24 КЗпП йдеться про особливий вид трудового договору, який повинен бути укладений у письмовій формі. Разом з тим в ч. 2 ст. 60 КЗпП поняття «дистанційна (надомна) робота» вживається на позначення особливого режиму роботи як умови договору, що може бути встановлений на час загрози поширення епідемії, пандемії та/або на час загрози військового, техногенного, природного характеру у наказі (розпорядженні) власника або уповноваженого ним органу без обов'язкового укладення у письмовій формі трудового договору про дистанційну (надомну) роботу.

Закон № 540 від 30 березня 2020 року не передбачає можливості встановити працівнику умови дистанційної (надомної) роботи у період дії трудового договору на загальних підставах у звичайний (не карантинний) час. Через те умова про дистанційну роботу може бути або погоджена сторонами під час укладення трудового договору (прийняття на роботу), або запроваджена роботодавцем в особливих умовах (наприклад, у період

карантину). До речі, існує певний перелік професій, працювати за якими в дистанційному режимі просто неможливо. Зокрема, йдеться, наприклад, про працівників сільського господарства, працівників робітничих професій, деяких працівників сфери обслуговування тощо

Відповідно до п.2.1 Прикінцевих положень Закону № 540-IX від 30 березня 2020 року, встановлено, що на період встановлення карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): роботодавець може доручити працівникові, у тому числі державному службовцю, службовцю органу місцевого самоврядування, виконувати протягом певного періоду роботу, визначену трудовим договором, вдома, а також надавати працівнику, у тому числі державному службовцю, службовцю органу місцевого самоврядування, за його згодою відпустку.[3]

Таким чином, законодавець врегулював легальність переведення працівників на дистанційну роботу (роботу на дому) у тому випадку, якщо до цього часу робота виконувалась таким працівником у звичайному режимі.

Статтею 24 пунктом 61 Кодексу законів про працю визначено, що додержання письмової форми є обов'язковим при укладенні трудового договору про дистанційну (надомну) роботу[3].

Деякими дослідниками розглядається можливість закріпити в законодавстві на рівні з письмовою формою трудового договору електронну. Електронний трудовий договір – це угода між працівником та роботодавцем, зміст якої закріплений за допомогою цифрової інформації у вигляді електронного документа, аудіо- або відеозапису з обов'язковим посвідченням, удосконаленим електронним цифровим підписом із боку працівника та роботодавця.[5, с. 88]

Електронна форма трудового договору нарівні з письмовою має право на існування та її відповідне закріплення у трудовому законодавстві.

Варто наголосити, що Типову форму трудового договору про дистанційну роботу не затверджено, тому роботодавці складають його у довільній формі. В трудовому договорі про дистанційну роботу повинні бути передбачені всі умови, які є істотними для цього виду договору, а саме:

- інформацію про роботодавця та працівника (ім'я, прізвище, по-батькові, паспортні дані, адреси, телефони і т. д.);
- трудову функцію, яку виконуватиме працівник: найменування професії, спеціалізації, кваліфікації, посади відповідно до встановленої класифікації професій та кваліфікаційних характеристик;
- час початку дії трудового договору;
- графік і режим роботи працівника;
- умови оплати праці;
- положення про відпустки та інші трудові і соціальні гарантії для працівника;
- права й обов'язки працівника та роботодавця;
- питання охорони праці.

Також у договорі необхідно передбачити й інші не менш важливі умови, а саме:

- використання працівником власного обладнання, програмно-технічних засобів, засобів захисту інформації та інших засобів, порядок і строки виплати компенсації за їх використання;

- обумовити порядок зв'язку роботодавця з працівником, наприклад, телефон, електронна пошта або відповідна цифрова платформа;

- визначити порядок звітування про виконану роботу (телефон, інтернет, інші засоби зв'язку);

- зобов'язання працівника про нерозголошення комерційної таємниці.

Трудовим договором може бути передбачено використання працівником власного обладнання та інструментів з відповідною компенсацією за їх зношення (амортизацію), а також відшкодування інших витрат, пов'язаних з виконанням роботи дистанційно.

В трудовому договорі про дистанційну роботу також повинні бути відображені положення, установлені трудовим законодавством (ч. 12 ст. 60 КЗпП), що дистанційна робота не спричиняє ніяких обмежень обсягу трудових прав працівника:

- дистанційні працівники користуються усіма соціальними і трудовими гарантіями відповідно до законодавства (надання відпусток, виплата зарплати і т. д.);

- дистанційні працівники розподіляють робочий час на свій розсуд і не підпорядковуються правилам внутрішнього трудового розпорядку, затвердженим на підприємстві (якщо інше не передбачене трудовим договором). Проте загальна тривалість робочого часу не повинна перевищувати норми ст. 50, 51 КЗпП (не більше 40 годин на тиждень, а для окремих категорій працівників — скорочена тривалість робочого часу) (ч. 11 ст. 60 КЗпП);

- оплата праці здійснюється в повному розмірі та у строки, визначені діючим законодавством, якщо сторони трудового договору не домовилися про інше, зафіксувавши це в договорі (ч. 13 ст. 60 КЗпП), .

Окремі умови застосування дистанційного режиму роботи можуть бути узагальнені у колективному договорі.

Необхідно звернути увагу на те, що порядок ведення трудових книжок на дистанційних працівників такий же як і на інших працівників. Але інформацію про дистанційну роботу до запису про прийняття на роботу не включають. Адже, в Інструкції, затвердженої наказом Мінпраці від 29.07.1993 р. № 58, яка регламентує порядок оформлення трудових книжок, щодо запису про дистанційну роботу нічого не сказано. Отже, про те, що працівник трудиться дистанційно в трудовій книжці не зазначається, як і про роботу на умовах неповного робочого часу або про те, що працівника прийнято за строковим трудовим договором (лист Мінпраці та соціалістики від 29.05.2007 р. № 126/13/133-07).

Дистанційна і надомна праця у законодавстві фактично ототоженні, з чим не можна погодитися. Адже кожен із цих видів праці має свої особливості, які відображаються у трудовому договорі.

Можна виділити такі особливості дистанційної праці:

- працівник може самостійно обирати місце для виконання роботи;
- робота виконується за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій;
- трудовий договір укладається в письмовій формі;
- працівником самостійно визначається режим робочого часу та часу відпочинку;
- на працівника не поширюються правила внутрішнього трудового розпорядку, але сторони мають визначитись щодо обліку роботи.

Можна виділити й інші особливості дистанційної праці, наприклад: можливість встановлення додаткових підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця; можливість взаємодії працівника і роботодавця шляхом обміну електронними документами; особливості забезпечення безпечних умов і охорони праці дистанційного працівника тощо

Підсумовуючи, хотілося б відзначити, що дистанційна праця є новою правовою категорією. Проте, правозастосовна практика трудових договорів про дистанційну роботу ще не сформувалася. Ми її отримуємо, коли суди почнуть розглядати трудові спори й виносити рішення.

Однак вже сьогодні очевидним є те, що нововведення Кодексу законів про працю України передбачають вдосконалення правових відносин у трудовій сфері щодо дистанційної праці. Необхідно:

- запровадити два самостійні види роботи — дистанційну та надомну;
- розробити типову форму трудового договору про дистанційну роботу;
- передбачити можливість укладення трудового договору як у письмовій формі так і в електронному вигляді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про надомну працю № 177: прийнята Міжнародною організацією праці 20.06.1996 р. Вилучено з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_327
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-2019) (Закон України). № 540. (2020). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20>.
3. Кодекс законів про працю України. № 322-VIII. (2020). Вилучено з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Дистанційна праця в умовах карантину: спроба правового врегулювання. (2020). Вилучено з <https://sud.ua/ru/news/blog/166599-distantsiyna-pratsya-v-umovakh-karantinu-sproba-pravovogo-vregulyuvannya>

5. Бурчак А.Ю., Почанська О.С., Трофименко М.С. Електронна форма трудового договору в контексті реформування законодавства про працю. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 1. С. 84–89.

ЗЕЛЕНИЙ В.М.

*кандидат історичних наук,
В.о. директора Верхньодніпровського коледжу ДДАЕУ,
координатор сектору фахової передвищої освіти НМР МОН
м. Верхньодніпровськ*

**ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ФАХОВУ ПЕРЕДВИЩУ ОСВІТУ»:
ПІДСУМКИ ПЕРШОГО РОКУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ**

Досліджуються засади імплементації Закону, нормативний супровід процесу. Розглядається питання строків нормопроєктувальної та нормотворчої діяльності у цій сфері, зокрема роль МОН у розробленні та затвердженні відповідних нормативно-правових актів. За результатами автором зроблено висновок стосовно особливостей процесу імплементації, узагальнення щодо відповідності визначеним строкам, запропоновано практичні кроки для оптимізації процесу.

Ключові слова: *фахова передвища освіта, Закон, стандарти фахової передвищої освіти, МОН, нормативно-правові акти, імплементація.*

The principles of implementation of the Law, normative support of the process are dwelled on. The issue of terms of normative design and normative activity in this sphere is analysed, especially the role of the Ministry of Education and Science in the development and approval of relevant normative legal acts. Based on the results, the author made a conclusion as for the peculiarities of the implementation process, generalizations about conformity with limited deadlines, proposed practical steps to optimize the process.

Key words: *special higher education, Law, standards of special higher education, MES, normative legal acts, implementation.*

9 серпня 2019 року набув чинності Закон України «Про фахову передвищу освіту» (далі-Закон) [1]. Визначений Законом процес створення нового рівня в системі освіти України обумови розгортання імплементації у вигляді розроблення та затвердження нормативно-правових актів, приведення правового поля у відповідність до нового спеціального Закону.

Актуальність теми полягає у дослідженні передумов появи нового спеціального закону у сфері освіти, аналізі першого року імплементації, висловленні пропозицій та рекомендацій щодо вказаного процесу.

Варто зазначити, що розроблення Закону було об'єктивною необхідністю з 2014 р., коли утворилося протиріччя між законодавчо визначеним статусом коледжу (пункт 3 частини першої статті 28 ЗУ «Про вищу освіту») та невідповідністю більшості ВНЗ I-II р.а. цьому статусу [2].

Утворилася ситуація, коли правова визначеність на рівнях середньої та вищої освіти доповнювалася суперечливим станом речей у вигляді наростаючого сегментування ринку освітніх послуг між професійною (професійно-технічною) освітою та коледжами, технікумами.

Підготовчий етап розроблення Закону охопив 2015-2017 рр., активна фаза розроблення – 2018-травень 2019 рр. Робоча група МОН у складі 90 осіб, представники Асоціації ВНЗ I-II р.а. напрацювали 2 законопроекти, внаслідок чого 06.06.2019 один з них було ухвалено.

План імплементації був затверджений наказом МОН від 24.09.2019 № 1228 «Про затвердження плану заходів з організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII «Про фахову передвищу освіту»» (далі – Наказ) [3]. У відповідності до Наказу необхідно розробити 49 нормативно-правових актів для імплементації Закону з кінцевою датою 09.08.2021.

Безпосередньо у тексті Закону визначено ще 17 НПА, розробником є МОН і які не увійшли до Наказу.

Важливим для процесу імплементації стало фінансове підґрунтя нового рівня освіти, зафіксоване у відповідних позиціях Державного бюджету України на 2020 рік та змін до Бюджетного кодексу України [4-5]. Сформувалися дві різні схеми фінансування: ЗФПО державної форми власності (ВСП ЗВО) – з Державного бюджету України, ЗФПО комунальної форми власності – з обласних бюджетів. Проблемним залишився запуск «багатоканального» фінансування.

18.06.2020 Науково-методичним центром вищої та фахової передвищої освіти (далі – ДУ НМЦ ВФПО) було організовано Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Фахова передвища і професійна освіта: теорія, методика, практика» під час якої було підведено проміжні підсумки імплементації, визначено подальші кроки.

24.06.2020 р. відбулося засідання сектору фахової передвищої освіти Науково-методичної ради МОН (далі – Сектор), під час якого було вирішено низку важливих завдань: підведено підсумки конкурсного відбору до НМК (підкомісії) Сектору; схвалено Методичні рекомендації з розроблення стандартів ФПО та Порядок розгляду і затвердження стандартів ФПО [6].

В той же час потрібно відзначити, що вплив кількох чинників, у тому числі коронавірусної інфекції, не дозволив у повній мірі виконати заплановані показники.

Зокрема, у новий 2020-2021 н.р. заклади ФПО увійшли без трьох критично важливих НПА: Типового положення про організацію освітнього процесу; Положення про відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти, а також порядку надання їм академічної відпустки; Положення про організацію практики здобувачів фахової передвищої освіти.

Новим етапом імплементації Закону стала осінь 2020 р. Проектом Державного бюджету України на 2021 рік фінансування ФПО визначено у сумі майже 5 млрд. грн.

25.09.2020 оприлюднено для громадського обговорення проект Умов прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти у 2021 році <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-nakazu-pro-zatverdzhennya-umov-prijomu-na-navchannya-dlya-zdobuttya-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-v-2021-roci>

05.10.2020 оприлюднено для громадського обговорення проекти Типового положення про конкурсний відбір керівника закладу ФПО та Типової форми контракту з керівником закладу ФПО <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-tipovogo-polozhennya-pro-konkursnij-vidbir-na-posadu-kerivnika-zakladu-fahovoyi-peredvishoyi-osviti-ta-tipovu-formu-kontraktu-z-kerivnikom-zakladu-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>

06.10.2020 відбулося засідання Сектору: завершено формування НМК (підкомісії); почався процес обрання голів, заступників, секретарів підкомісій; на черзі – розроблення стандартів ФПО; ухвалено рішення про створення підкомісії за спеціальністю 081 «Право» у складі НМК 9.

07.10.2020 оприлюднено для громадського обговорення проект постанови КМУ про перелік спеціальностей з особливою підтримкою у сфері ФПО <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kmu-pro-zatverdzhennya-pereliku-specialnostej-yakim-nadayetsya-osobлива-pidtrimka-derzhavi-pri-pidgotovci-fahivciv-u-sferi-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>

Отже, процес імплементації перебуває в активній фазі, проте доречними будуть практичні рекомендації і пропозиції щодо його оптимізації.

Коронавірусна інфекція внесла свої корективи, тому має місце уповільнення темпів імплементації Закону.

Вважаємо за необхідне визнати дату 09.08.2021 р. недосяжною у контексті закінчення імплементації з відповідним коригуванням Наказу.

Визначити, що процес імплементації – це розроблення і затвердження 66 НПА.

У структурі МОН доцільно створити окремий підрозділ фахової передвищої освіти, оскільки функціонування нового рівня освіти не обмежується імплементацією, а Сектор має свої спеціалізовані завдання – розроблення стандартів ФПО. Підрозділ ФПО може функціонувати у складі директорату вищої освіти та освіти дорослих, оптимальним видається створення окремого директорату ФПО за аналогією з відповідними структурами у сфері вищої та професійної (професійно-технічної) освіти.

З урахуванням необхідності коригування строків здобуття освіти (240 кредитів ECTS на основі БЗСО, 120-180 кредитів ECTS на основі ПЗСО), відповідними змінами у освітньо-професійних програмах та навчальних

планах, вважаємо необхідним концентрацію зусиль у сфері розроблення Типового положення про організацію освітнього процесу.

Необхідним є надання роз'яснення щодо питання сертифікації педагогічних працівників ЗФПО. Положення частини 3 статті 24 Закону визначають право педагогічних працівників ЗФПО проходити сертифікацію на умовах, встановлених для педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти, проте потребують уточнення практичні аспекти реалізації цього права.

Окремим кейсом є питання дерегуляції Умов прийому на навчання до ЗФПО у 2021 р. Проблемні моменти Умов-2020 обумовлюють невідкладне реагування у цій дражливій сфері для запобігання повтору негативних практик минулого. Нами направлялися пропозиції до МОН та Комітету з освіти, науки та інновацій ВРУ щодо шляхів вирішення цього питання, проте ситуація не змінилася. З урахуванням ситуації вважаємо найбільш прийнятним внесення змін до статті 43 Закону у вигляді доповнення частиною 15 наступного змісту «15. Умови прийому на навчання до закладів фахової передвищої освіти не є регуляторним актом».

З урахуванням реалізації вказаного комплексу пропозицій, вважаємо реальною можливість «перезавантаження» процесу імплементації та зростання його позитивної динаміки у короткостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII «Про фахову передвищу освіту» – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2745-19>.

2. Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII «Про вищу освіту» – [Режим доступу]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Наказ МОН України від 24.09.2019р. №1228 «Про затвердження плану заходів з організації підготовки проектів актів, необхідних для забезпечення реалізації Закону України від 6 червня 2019 року № 2745-VIII «Про фахову передвищу освіту»». – [Режим доступу]: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-1228>.

4. Закон України від 14 листопада 2019 року № 294-IX «Про Державний бюджет України на 2020 рік» – [Режим доступу]: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/294-IX>.

5. Закон України від 14 листопада 2019 року № 293-IX «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України» – [Режим доступу]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?_2144&skl=10

6. Матеріали сектору фахової передвищої освіти НМР МОН <https://mon.gov.ua/ua/osvita/fahova-peredvisha-osvita/sector-fahovoyi-peredvishoyi-osviti>

Семененко Л.М.
кандидат філософських наук,
старший викладач, директор,
Комунальний навчальний заклад
фахової передвищої освіти
«Корсунь-Шевченківський педагогічний
фаховий коледж ім. Т.Г. Шевченка
Черкаської обласної ради»
м. Корсунь-Шевченківський

Проблеми галузі освіти, які потребують нормативного врегулювання

У статті проаналізовано ключові проблеми закладів фахової передвищої освіти, що склалися у зв'язку з відсутністю належного нормативного врегулювання освітнього процесу.

Ключові слова: заклади фахової передвищої освіти, освітній процес, нормативна база, діджиталізація освіти, оплата праці педагогічних працівників, практична підготовка студентів.

The article gives analysis of the key problems of special prehigher education institutions which have formed in the connection with the absence of proper normative settling the educational process.

Key words: institutions of special prehigher education, educational process, normative basis, dijitalisazation of education, pedagogical workers payment, practical preparing of students.

Постановка проблеми. В Україні 2019 року вступив у дію Закон «Про фахову передвищу освіту» (далі – Закон), який визначає порядок, умови, форми та особливості здобуття фахової передвищої освіти та регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у його реалізації, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері фахової передвищої освіти [1]. Проте актуальною проблемою залишається розробка підзаконних актів, які б чітко регламентували різні напрямки діяльності закладів фахової передвищої освіти та забезпечували їх реальну автономію.

Виклад основного матеріалу. Перше, на чому б хотілося загострити увагу, це відсутність належного нормативного врегулювання освітнього процесу. Закони України «Про освіту», «Про фахову передвищу освіту», «Про повну середню освіту» [2] прийняті, відповідно, у 2017, 2019, 2020 роках, але підзаконні акти, які мають бути видані на виконання даних законів, розробляються вкрай повільно, тому регламентація окремих важливих питань організації роботи навчальних закладів або взагалі

відсутня, або здійснюється нормативними актами, прийнятими ще на початку 1990-х років, що не відповідає сьгоднішнім реаліям.

Зокрема, не видано Положення про відрахування, переривання навчання, поновлення і переведення осіб, які навчаються у закладах фахової передвищої освіти, а також порядок надання їм академічної відпустки (на виконання ч.4 ст.44 Закону); Типове положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти (ч.2 ст.45), Порядок працевлаштування випускників закладів фахової передвищої освіти, підготовка яких здійснювалася за державним (регіональним) замовленням (ч.3 ст.56 Закону), Порядок надання платних освітніх та інших послуг державними та комунальними закладами фахової передвищої освіти (ч.2 ст.73), Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти (ч. 6 ст.50) тощо.

Відсутність Положення про практичну підготовку, прийняття якого передбачено Законом, у т.ч. про організацію педагогічної практики, для нас особливо вразливе, адже відповідно до Закону України «Про фахову передвищу освіту» основним завданням фахової передвищої освіти є підготовки конкурентоспроможних фахівців для забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави на основі поєднання навчання та виробництва, що передбачає значний обсяг саме практичного навчання. Для педагогічних працівників здобуття професійних навичок без проходження педагогічної практики неможливе. На даний час чинне Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України, затверджене наказом МОН 08.04.1993 №93, яке не відповідає ні вимогам сьгоднішнього законодавства з питань освіти, ні положенням бюджетного законодавства, але це поки єдиний акт, який хоч певною мірою регламентує ці питання [3]. Такого регулювання явно недостатньо: проведення практики не передбачає можливості проведення практики вимагає залучення шкіл, вчителів до її проведення. Ця робота має бути і організована належним чином, і оплачена, так як плата за виконану роботу є конституційною гарантією. Тому затвердження порядку проведення такої практики є нагальною необхідністю, зокрема, враховуючи вимоги бюджетного законодавства.

Друге важливе питання – це система оплати праці та організація структури навчального закладу. За ст.30 Закону України «Про фахову передвищу освіту» в межах автономії та самоврядування закладу надається значний обсяг прав з самостійного визначення організації навчального процесу, створення, ліквідації підрозділів, самостійного формування та затвердження штатного розкладу тощо.

Відповідно до ч. 2. ст. 2 Закону права закладу фахової передвищої освіти, що визначають його автономію, встановлені цим Законом, не можуть бути обмежені іншими законами чи нормативно-правовими актами. За Законом – ми можемо самі визначати штатну структуру та чисельність працівників в межах наявного фінансування. В реальності – ми

маємо Типові штатні нормативи вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, затверджені наказом МОН від 21.01.2014 № 70 [4]. Відступ від жорстких вимог цих штатних нормативів трактується контролюючими органами як порушення бюджетного законодавства.

Система оплати праці педагогів та інших працівників освітніх закладів є вкрай складною та передбачає встановлення та виплату значної кількості доплат, надбавок, але при цьому заробітна плата у викладачів все одно незначна. На даний час діє Інструкція про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти від 15.04.1993 №102 – основний документ, що регламентує порядок оплати праці [5]. Востаннє зміни в Інструкцію були внесені у 2007 році. Інструкція об'ємна, складна, проте не враховує нові поняття та обставини, запроваджені, зокрема, чинними законами в питань освіти, не даремно з питань її застосування надавалось та надається значна кількість роз'яснень, які іноді суперечать одне одному. Застосування положень Інструкції завжди викликає питання у контролюючих органів, проблеми у керівництва закладів, незрозуміння та невдоволення працівників та містить потенційні корупційні ризик.

Окреме питання – оплата праці інженерів комп'ютерних систем, що забезпечують обслуговування системи ІКТ. Їх діяльність стала значно вагомішою саме тепер, за карантинних обмежень та переходу на дистанційне навчання. З урахуванням постійного збільшення обсягів застосування комп'ютерних технологій у діяльності освіти, виникає необхідність залучення спеціалістів високого фахового рівня. Але наявне законодавство розглядає таких спеціалістів нарівні з іншим персоналом як звичайних фахівців. Інструкція передбачає можливість встановлення доплати у розмірі 5-10 відсотків посадового окладу таким працівникам, але за умови створення комп'ютерних класів. Вказані обмеження не дозволять залучати до роботи спеціалістів необхідного рівня.

З метою усунення вказаних недоліків необхідно розробити прості та чіткі правила оплати праці працівників освіти з урахуванням нового законодавства.

Центральний комітет Профспілки працівників освіти і науки України вніс ряд пропозицій щодо фінансового забезпечення галузі освіти і науки. Зокрема, пропонують встановлення посадового окладу працівника I тарифного розряду Єдиної тарифної сітки на рівні, що перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, але не нижче мінімальної заробітної плати, для визначення розміру посадових окладів працівників наскрізних професій. Вкрай важливо підтримати такі ініціативи та прискорити їх впровадження.

Окремо слід зупинитись на технічному забезпеченні навчального процесу, що особливо стало гострим з урахуванням карантинних заходів. Запровадження дистанційних форм навчання стало нагальною необхідністю, яка, на жаль, не втратить актуальності впродовж найближчого часу. І тут ми маємо значні складності: наші студенти

здебільшого – сільські жителі, а тому мають проблеми як з можливістю придбати необхідні електронні пристрої, так і з Інтернет – покриттям за місцем проживання. На жаль, на даний час мешканці сіл значно поступаються містянам у можливості доступу до освіти з використанням інтернет-технологій, що є порушенням конституційного права дітей на освіту.

Самостійно вирішити дані питання не може жоден навчальний заклад, зокрема, через обмеженість фінансування та відсутність можливості вирішення питань з Інтернет –покриттям. Вирішення даного питання є правом та обов'язком територіальних громад. З урахуванням курсу на прискорену діджиталізацію суспільства як наслідок державної програми «Держава в смартфоні», мають бути запроваджені відповідні програми на місцевому рівні. Відповідні ініціативи мають бути внесені новим складом місцевих виборних органів влади. Разом з тим, застосування новітніх інформаційних технологій в освітньому процесі передбачає додаткові фінансові витрати, наприклад, на ліцензування й оновлення програмного забезпечення, оновлення техніки та збільшення кількості електронних засобів. Самостійно вирішити такі питання заклади освіти не можуть. Фінансування вистачає у більшості випадків лише на оплату праці та оплату комунальних послуг, але й ці витрати зростають з року в рік, а надходження коштів не мають такої тенденції. Саме тому надзвичайно актуальними є регламентація додаткового фінансування закладів освіти юридичними та фізичними особами як благодійної допомоги. Вкладення в освіту у всьому світі розглядаються як вкладення у майбутнє, відповідні благодійники отримують звільнення від оподаткування коштів, що витрачені на потреби закладів освіти, на організацію практики студентів на підприємстві та можливості передачі в користування комп'ютерної та іншої електронної техніки навчальним закладам.

З метою зацікавлення підприємців до благодійності, допомоги закладам освіти у створенні належних умов для розвитку навчально-методичної бази, запровадження дуальної освіти, підготовки високоякісних фахівців, які б відповідали вимогам самих підприємств як роботодавців, необхідно максимально спростити процедуру визнання благодійною допомогою витрат підприємств на придбання та передачу у користування комп'ютерної техніки та інших технічних засобів навчальних закладів із звільненням від оподаткування та запровадження спрощеної звітності як надавачів, так і отримувачів такої допомоги.

Ще одним проблемним питанням освіти є відсутність системного підходу держави до працевлаштування студента, який навчається за бюджетні кошти. На даний час Порядок працевлаштування випускників закладів фахової передвищої освіти, підготовка яких здійснювалася за державним (регіональним) замовленням відповідно до вимог ч.3 ст.56 Закону «Про фахову передвищу освіту» не розроблено. Такий Порядок має

запровадити мотивацію молодих фахівців до роботи та умов їх підготовки за рахунок бюджетних коштів шляхом укладання договору з територіальною громадою про підготовку фахівця. Для молоді людини, особливо сільської, це – унікальний шанс на самореалізацію та впевненість у своїй необхідності як спеціаліста саме на батьківщині.

Потребує доопрацювання питання надання адресної одноразової грошової допомоги випускникам закладів фахової передвищої освіти, які здобули освіту за напрямами та спеціальностями педагогічного профілю та уклали угоду про роботу в закладі освіти. Відповідно до постанови КМУ від 26.09.2006 №1361 така грошова допомога складає 5 прожиткових мінімумів для працездатних осіб станом на 1 січня відповідного року [6]. У 2020 році ця сума склала всього 10 510 грн., що не забезпечує належної мотивації випускників відпрацювати 3 роки, проте й цю суму можуть отримати не всі. Набагато простішим та привабливішим є визначення у Порядку працевлаштування випускників закладів фахової передвищої освіти принципу заохочення територіальною громадою роботи фахівця відповідною грошовою допомогою.

Окремо слід розглянути проблеми з утриманням гуртожитків. Гуртожитки є частиною майнового комплексу закладів освіти, а їх утримання – повністю на балансі навчального закладу. Утримання гуртожитків стає все більш затратним у зв'язку з підвищенням тарифів на комунальні послуги, підвищення вартості ремонтних робіт, необхідності додаткового встановлення засобів пожежної сигналізації тощо, та збільшення витрат на обслуговуючий персонал, зокрема, через підвищення мінімальної заробітної плати. У той же час вартість проживання обмежено наказом МОН, Міністерства фінансів України та МОЗ України від 28.03.2011 №283/423/173 40% від академічної стипендії. Цим же наказом встановлено перелік категорій студентів, що підлягають безкоштовному поселенню у гуртожиток.

За таких обставин утримання гуртожитків фактично здійснюється за рахунок бюджетних коштів, виділених на утримання закладу, що фінансово дуже складно. Шляхами вирішення можуть стати досвід минулих років з оплати комунальних послуг для студентів-бюджетників у повному обсязі державою або обласною радою, або підняття плати за проживання.

Висновок. Отже, окреслені проблеми у системі фахової передвищої освіти потребують негайного розв'язання, що можливе лише шляхом створення необхідної нормативної бази, яка чітко регламентує всі аспекти діяльності навчальних закладів та дозволить зосередитись на якісній підготовці фахівців.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про фахову передвищу освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 30, ст.119){із змінами, внесеними згідно із Законами

[№ 392-IX від 18.12.2019](#), ВВР, 2020, № 24, ст.170 [№ 463-IX від 16.01.2020](#), ВВР, 2020, № 31, ст.226 [№ 524-IX від 04.03.2020](#) }

2. Закон України «Про повну загальну середню освіту», 2020 р. (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 31, ст.226) {Із змінами, внесеними згідно із Законом [№ 764-IX від 13.07.2020](#) }

3. Наказ МОН України № 93 від 08.04.1993 «Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства №351 від 20.12.1994р.)

4. Наказ МОН України № 60 від 23.01.2014 «Про затвердження Типових штатних нормативів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації {Із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки [№ 948 від 03.07.2017](#) }

5. Наказ МОН України №102 від 15.04.93 року «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення заробітної плати працівників освіти {Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства N 252 ([z0421-96](#)) від 25.07.96, N 41 ([z0160-99](#)) від 17.02.99, Наказами Міністерства освіти і науки N161 ([z0303-01](#)) від 29.03.2001, N118 ([z0281-05](#)) від 24.02.2005, N557 ([z1130-05](#)) від 26.09.2005, N471 ([z0675-07](#)) від 11.06.2007}

6. Постанова КМ України №1362 від 26 вересня 2006 року «Про надання одноразової адресної грошової допомоги деяким категоріям випускників закладів вищої освіти {Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ N 335 ([335-2017-п](#)) від 18.05.2017, N 597 ([597-2019-п](#)) від 10.07.2019}

Вановська Л.В.

*спеціаліст вищої категорії,
голова циклової комісії обліково-фінансових дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ
м.Верхньодніпровськ*

ПРОБЛЕМИ ПІЛЬГОВОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС КАРАНТИНУ

Досліджуються державні підходи до проблематики підтримки малого та середнього бізнесу. Розглядається програма пільгового кредитування підприємств, запроваджена урядом України у 2020 році.

Ключові слова: *пільговий кредит, кредитна ставка, вимоги до позичальника, термін кредитування, комерційні банки.*

The article exposes the state approaches to the problems of support small and medium-sized businesses. The program of concessional lending for the enterprises introduced by the government of Ukraine in 2020 is analysed.

Key words: *concessional lending, lending rate, requirements to the borrower, term of crediting, commercial banks.*

Проблема кредитування малого та середнього бізнесу в Україні існує вже тривалий час. Адже одним з основних варіантів отримання

фінансування для розвитку бізнесу в світі, і в Україні тут не виняток, є банківське кредитування. Але в нашій країні закредитованість малого і середнього бізнесу досить низька. Сучасні представники даної ланки підприємництва рідко беруть кредити для нових напрямків діяльності або на розвиток своєї справи, модернізацію і підвищення її енергоефективності. Такі тенденції спостерігаються через високі кредитні ставки, що у різних комерційних банках складають в середньому 17%. В сучасних реаліях бізнес не має можливості так дорого платити за інвестиції, тому програма пільгового кредитування для малого бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%», яка стартувала в Україні 1 лютого 2020 року є надзвичайно доречною, тим паче, враховуючи негативний вплив карантинних вимог на економіку. Дана програма, попередньо була створена з метою повернення додому українців-«заробітчани» і мала робочу назву «Повертайся та залишайся», але, у зв'язку із карантинном, спричиненим коронавірусом, уряд переорієнтував її на порятунок діючого малого й середнього бізнесу і на збереження робочих місць під час карантинних обмежень.

Кредити за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» надаються на різноманітні цілі - від інвестиційних та модернізації виробництва до рефінансування заборгованості підприємця за попередніми кредитами. За даною програмою банки кредитують як фізичних осіб-підприємців, так і юридичних осіб - резидентів України. Підприємці можуть отримати кредити, якщо їхня діяльність відповідає параметру "50-50" - їхній дохід за останні 4 квартали не повинен бути більше 50 млн. грн. і середньорічна кількість співробітників не повинна перевищувати 50 осіб. Для діючого бізнесу дана програма ставить параметр прибуткової діяльності останні 6 місяців. Також за цією програмою кредити можуть отримувати і новостворенні підприємства та ФОП, якщо вони мають привабливий бізнес-план. Ставки за такими кредитами складають – 5%, 7% або 9% річних, залежно від розміру бізнесу і виконання умов програми. Найнижча ставка зарезервована для найменших (оборот до 25 млн. грн. на рік) за умови прийняття на роботу двох співробітників протягом кварталу після отримання кредиту. Для останньої категорії зі ставкою 9%, додатково може бути знижена ставка на 0,5 процентного пункту за кожне створене робоче місце, але мінімально, в будь-якому випадку, 5%. Держава компенсує банкам відсотки, щоб вони не зазнавали збитків на дешевих кредитах для бізнесу. На це в бюджеті 2020 року було передбачено 2 мільярди гривень.

Очікувалося, що даною програмою скористуються близько 50 тисяч позичальників, що в свою чергу призведе до створення 90 тисяч нових робочих місць. Але, станом на вересень 2020 року, пільгові кредити отримали лише приблизно 2500 українських підприємців, а банки, за даними МФУ, задовольняють тільки 2.1% заявок на отримання пільгових кредитів. Така ситуація виникла по ряду причин : по-перше урядовий перелік вимог до підприємця, який претендує на дешевий кредит, не є остаточним, так само як і визначені види бізнесу, які готовий кредитувати конкретний банк; по-друге

програма може і далі коригуватися, а банки, які долучилися до неї, мають власні додаткові вимоги до позичальників. Досить часто, після тривалих переговорів, підприємець таки отримує кредит в українському банку, але зовсім на інших умовах, ніяк не пов'язаних із програмою «5–7–9%». За даними Міністерства фінансів, найпоширенішими причинами відмови банків є: проблемна «ділова репутація» (60% відмов), необґрунтованість бізнес-плану (11%), невідповідність мети кредитування умовам програми «5-7-9%» (12%), невідповідність заявки на кредит нормам закону про державну підтримку малого й середнього підприємництва (4%), збитковість підприємства (4%), обсяг виручки - більший, ніж в умовах кредитної програми (3%), перевищення граничного ліміту державної підтримки упродовж останніх трьох років (1%).

Дешеві кредити критично потрібні українському бізнесові. Відтак задум цієї програми є хорошим та реалізація її має недоліки. Програма «5-7-9%» створена за європейськими правилами та вимогами до позичальників, які в реаліях української економіки, з її чисельними фінансовими кризами та нестабільністю, виявилися важкими до застосування. Тому, на мою думку, у даній програмі потрібно допрацювати механізм її реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік" щодо забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 27, ст.180)
2. <https://ua-news.liga.net>
3. <https://bankchart.com.ua/business/credit>
4. <https://www.mof.gov.ua>

Бобрик О.Б.

*спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
викладач циклової комісії економічних дисциплін,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ
м.Верхньодніпровськ*

Бобрик А.А.

*студентка спеціальності «Підприємництво, торгівля
та біржова діяльність»,
Верхньодніпровський коледж ДДАЕУ
м.Верхньодніпровськ*

ЕКОНОМІЧНІ ТА ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Сьогодні перспективним та популярним напрямком індустрії туризму є екотуризм. Основний зміст екологічного туризму – це дбання про навколишнє природне середовище, яке використовується у туристичних

цільох. Особливої актуальності набувають економічні та правові проблеми розвитку екотуризму в нашій країні.

Ключові слова: екологічний туризм, екотуризм, навколишнє середовище, екологічна свідомість, туристична індустрія, сталий розвиток туризму.

Nowadays ecotourism is a promising and popular direction of the tourism industry. The substantive content of ecotourism is the care of the natural environment, which is used for tourism purposes. Economic and legal problems of ecotourism development in our country become especially relevant.

Key words: ecological tourism, ecotourism, environment, ecological consciousness, tourist industry, sustainable development of tourism.

Сьогодні в багатьох економічно розвинутих країнах екологічному туризму приділяється все більше уваги. І це не випадково, бо екотуризм несе в собі великий екопросвітницький і рекреаційний потенціал.

Екологічний туризм в Україні знаходиться на стадії становлення. Лідером зазначеного сегменту туристичного ринку є країни Європи. Це пов'язано з тим, що країни ЄС мають один із самих високих екологічних стандартів у світі.

Наша країна займає 88-ме місце за привабливістю для туристів за версією експертів Всесвітнього економічного форуму в Давосі. Цей показник погіршився у порівнянні з 2013 роком, коли країна займала 76-е місце. Для складання рейтингу враховувалися такі фактори, як наявність збройних конфліктів на території країни, терористична загроза та рівень злочинності.

Україна має значний потенціал для розвитку екотуризму: рекреаційні ландшафти (лісові, приморські, гірські), природно-заповідні об'єкти (національні, природні та регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва).

Екологічний туризм передбачає раціональне використання та відтворення екологічних ресурсів, а також збереження етнокультурного середовища, відновлення і збереження традиційного способу життя місцевого населення, його культури та етнографічних особливостей.

Екотуризм сприяє використанню та збереженню біорізноманіття для майбутніх поколінь. Невід'ємним компонентом екотуризму є взаємодія з місцевим населенням, створення більш сприятливих економічних умов у відвідуваних районах. Розвиток екотуризму спонукає до поліпшення благоустрою містечок, селищ, тобто сільських садиб, вулиць, а також він стимулює розвиток соціальної інфраструктури.

Недосконалість законодавства, особливо податкової політики, правил землекористування не є сприятливим для інвестицій у розвиток екотуризму. Удосконалення податкової політики і законодавства у сфері землекористування є першочерговою умовою для залучення інвестицій для розвитку екотуризму в Україні. У багатьох випадках розвиток екотуризму невігідний територіям, що охороняються, тому що вони змушені

відраховувати значну частину коштів у якості податків та інших виплат, і лише мала частка доходів залишається на місцях.

Необхідно сформувати на державному рівні єдину стратегічну концепцію, при якій екотуризм інтегрувався б у плани раціонального соціально-економічного розвитку, в комплексі з розвитком сільського господарства, лісової промисловості, гірничодобувної промисловості, транспорту, культури, спорту, курортно-готельної індустрії, охорони здоров'я, утилізації відходів.

Розвиток екологічного туризму в Україні має великі перспективи, це обумовлено наявністю відповідного природно-ресурсного потенціалу та багатими національними і культурними традиціями за умови сприяння на державному рівні шляхом створення відповідного законодавчого забезпечення, формування державної політики, спрямованої на підтримку зазначених напрямів на усіх рівнях та практичною реалізацією дій, необхідних для їх розвитку, у тому числі враховуючи організаційну та інвестиційну підтримку.

Для розвитку екотуризму в Україні необхідно:

- Удосконалення правового забезпечення розвитку рекреаційних територій, на якому ґрунтується використання природних ресурсів, їх відтворення, охорона, екологічна безпека, захист життя і здоров'я людини;
- забезпеченість доступності інформації про пропозиції українського екотуризму для закордонного споживача;
- удосконалення маркетингової політики у сфері екотуризму;
- створення позитивного туристичного іміджу України через удосконалення комплексної рекламно-інформаційної компанії у засобах масової інформації України та за кордоном;
- розвиток виставково-ярмаркової діяльності в галузі екотуризму;
- створення пільгових умов діяльності для тих фізичних і юридичних осіб, які займаються екотуризмом.

Екотуризм сприяє розвитку регіонів, спрямовує соціально-економічний розвиток в нове позитивне, екологічно виважене русло, одночасно об'єднуючи місцеві громади всієї України. Екотуризм сприяє залученню молоді, включаючи дітей, підлітків і студентів до організації активного довілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
2. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bib.convdocs.org/v10943/>
3. Європейський центр екотуризму і агротуризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eceaf.nl>.

4. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія та практика / М.П. Мальська, В.В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 366 с.
5. Міщенко О.В. Теоретичні основи визначення сутності екологічного туризму / О.В. Міщенко // Вісник Волинського нац. Ун-т. ім. Л. Українки. Географія туризму: Вид – поліграф. центр «Волинський ун-т»; 2018. – с. 155-160.